

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10720

DER UFSHTAND IN SOBIBOR

A. Pechorskii

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א. פעטשאַרסקי

דער אופשטאנד אין סאביבור

§ 11

געלויבט-פארלאג „דער עמעס“

מאָסקווע 1946

ליטעראַריש באארבעט
פון נ. לוריע

А. ПЕЧОРСКИЙ
ВОССТАНИЕ В САБИБУРЕ

Редатор *Б. Котик.*

Художник *Г. Ингер.*

Техред. *М. Погостер.*

Б—0³398. Сдано в производство 26/VII-46 г. Подписано к печати 5/X-46г.
Печ. л. 2. Уч.-изд. л. 2.8. Формат 70x108, Тип. зн. в л. 58,500. Тираж 12.000. Зак. 411

13-ая типография греста „Полиграфкнига“ ОГИЗ'а при Совете Министров РСФСР.
Москва, Денисовский, 30.

אינ סענטיאבער 1943 יאָר האָבן די דײַטשן אָנגעהויבן אײליק אַרויספירן פון מינסקער געטאָ דעם רעשט ייִדן, וואָס איז צו יענער צײַט נאָך דאָרט פאַרבלײבן. פאַרטייעסווייז צו 2.000 מאַן האָט מען זײ פון געטאָ אַריבערגעוואָרפן אין לאַגער אפּ דער שיראָקער גאַס, און פון דאָרטן — אָפּגעשיקט ווייטער.

די גרונט-אַינוווינער פונעם עס-עסישן ארבעט-לאגער אפ שיראָקע זײנען געווען: 500 ייִדן פאַכלײט, אויסגעטיילטע מיט א צײַט פריער פון מינסקער געטאָ; בא א הונדערט ייִדן קריגס-געפאנגענע און א 300 ניט-ייִדן, אײנגעוועצטע פאַר אלערליי קליינע כאטאָיזם. 5 אזײגער אינדערפרי האָט מען זיך אופגעהויבן פון די געלעגערס. 8 פאַרנאכט האָט מען געענדיקט די ארבעט. ברויט האָט מען באקומען צוויי מאָל אין מעסלעס צו 150 גראַם, אפּ מיטיק — א זופּ פון קאַרטאָפּל-שאַלעכצ מיט נישט — און דאָס גאָר.

כּוּצ דעם שטענדיקן קאַטאָרוזשנעם רעזשימ האָט זיך די קאַמאַנד-שאַפּט אָפּט פאַרגונען געוויסע „פאַרוויילונגען“. אשטייגער, אינ אָוונט, באַם אַרויסגעבן די ברויט-פּאַרציע גיט אָפּ דעם קאַמענדאַנטס געהילפּ א באַפעל זיך אויסשטעלן אײנער נאָך אײנעם, די נאָז צומ שאַכנס נאַקן, דאַן לייגט ער אַרופּ דעם ערשטן אפּן אַקסל די האַנט מיטן פּיסטאָלעט און נעמט שיסן לענגויס דער רײ. ווער ס'האַט פאַרשפּע-טיקט אָדער ניט אזוי פונקט אינ דער סטרונע זיך געשטעלט, יענעם טרעפט די קויל. אָדער אווינס — מע לייגט שוין אפּ די נאַרעס, קומט אַרײַן אליין דער קאַמענדאַנט וואַקס מיט זײנע צוויי שאַפּ-הינט און נעמט זײ אַנרײצן, אפּ וועמען ס'פאַלט אײַם אײַן. די הינט רײסן די קאַלדרעס, די לײבער, און מע מוז לייגן און שווינגן, אויב מע וויל ניט באַצאָלן מיטן לעבן,

איינעם א לאגערניק האָט מען כּוּישעד געווען, אז ער האָט צו-
געשלעפט איבעריקע 200 גראַם ברויט, האָט מען אים צוגעבונדן צו
א פּאָס, און צוואַנציק פּאָשיסטן האָבן איינער נאָכן אנדערן, פּונקט
צו איין מינוט איטלעכער, אים געשלאַגן מיט א רידל איבער די
פּיאטעס. ווען ער האָט פּארלאָרן דעם באַוווּסטזיין, האָט מען אים אָפּ-
געגאַסן מיט איינקאלטן וואַסער און ווייטער געשלאַגן.

ביז אהער האָט מען פּונעם גרונט-באַשטאנד נאָך קיינעם ניט
אָפּגעשיקט. דעם 18 סענטיאַבער האָט מען געהייסן אלע יידן זיך
אויסשטעלן אין הויפּ. ס'איז געווען 4 אזייגער פּארטאָג, נאָך גאַנצ
טונקל. פּארהילטע אין דער טונקלקייט, מיט די קלומעקלעך אין די
הענט, איז מען געשטאַנען אין ריי נאָך די 300 גראַם ברויט, וואָס
מע האָט ארויסגעגעבן אפּן וועג. דער הויפּ איז געווען פול, נאָר
מע האָט ניט געהערט קיין הויכ קאָל, קינדער האָבן אין שרעק זיך
געטויליט צו די מוטערס. ס'איז געווען שטילער ווי אלעמאָל. אין
דעם פּרימאָרגן האָט מען קיינעם ניט געשמיסן, קיינעם ניט אָפּגע-
גאַסן מיט וודיק וואַסער, אפּ קיינעם ניט אָנגערייצט די הינט. דער
קאָמענדאַנט וואַקס האָט, שפּילנדיק מיט זיין בייטש, געמאָלדן:

— באלד וועט מען אייך אָפּפירן אפּ דער סטאַנציע. איר פּאָרט
קיינ דייטשלאַנד. דאָרט וועט איר ארבעטן. היטלער געפינט פּאַר מען-
לעך צו שענקען דאָס לעבן יענע יידן, וואָס ווילן ערלעך ארבעטן,
פאַר דייטשלאַנד. איר פּאָרט צוזאַמען מיט אייערע פּאַמיליעס, און איר
קאָנט מיטנעמען אייערע בעסערע זאַכן.

די פּרויען מיט די קינדער האָט מען אָפּגעפירט צו דער סטאַנ-
ציע אפּ מאַשינעס. מיר, מאַנצבלען, זיינען געגאַנגען צופּוס. אונדזער
וועג איז געלעגן פּאַרביי דער געטאָ. ווי מע האָט אונדז פּונ דאָרט
דערזען, האָט מען גענומען וואַרפּן אונדז איבערן דראָט ברויט און
אנדער עסנוואַרג. ס'האָבן זיך געלאָזט הערן געזעגן-אויסרופּן, יאָ-
מער-געשרייען, אלע האָבן גוט געוויסט, אפּ וואָס מע האָט זיך צו ריכטן.
מע האָט אונדז אריינגעשפּאַרט צו 70 מענטשן אין א וואַגאָן —
מאַנצבלען, פּרויען און קינדער — אלע אייניגע. קיין נאַרעס, קיין
בענק זיינען ניט געווען. וועגן ליגן האָט קיין רייד ניט געקאָנט זיין.

זעלטן ווען ס'האָט זיך איינגעגעבן צוועצן זיך אפ עטלעכע מינוט. אפילע שטיינ אין אויסגעקומענ ענג צונויפגעקוועטשט, די טירן האָבן זיך ניט געעפנט, די פענצטער זיינען געווען פארצאמט מיט שטעכ-דראָט. קיינ שפּיז, קיינ טרונק וואסער האָט מען ניט געגעבן, מע האָט קיינעם ניט ארויסגעלאָזט אין דרויסן צו טאָן זיינע באדערפענישן. אזוי זיינען מיר געפאָרן פיר מעסלעס, ניט צו וויסן וווּהיין.

אפן פינפטן טאָג פארנאכט זיינען מיר אָנגעקומען אפ א פאר-וואָרפענעם פאָלוסטאנעק. אפ א ווייסן שילד אין מיט גרויסע גאָ-טישע אויסזיעס געווען אָנגעשריבן: „סאביבור“. רעכטס פון דער סטאנ-ציע האָט זיך געזען א וואלד. אין דער לינקער זייט האָט זיך גע-צויגן א דריימעטערדיקער צוים פון דריי רייען שטעכ-דראָט.

דעם צוג האָט מען אריבערגעפירט אפ א רעזערוו-ליניע. מע האָט אונדז געבראכט וואסער — דאָס ערשטע מאָל פאר די פינף טעג. קיינ עסן האָבן מיר נאָך אלץ ניט באקומען. אפ איבער נאכט האָט מען אונדז צוריק פארשפארט אין די וואָגאָנעס. דעם 23 סענטיאבער 9 אזויגער אינדערפרי האָט דער לאָקאָמאָטיוו הינטערוויללעכס פאמע-לעך צוגערוקט אונדזער עשעלאָנ צו א טויער אין דער דראָט-פאר-צאמונג, אפ וועלכן ס'איז געהאנגען א שילד מיט אן אופשריפט: „זאָנדערקאָמאנדאָ“.

אריינגעלאָזט דעם צוג, האָט זיך דער טויער באלד פארמאכט. הונ-געריקע, צעבראָכענע, האָבן מיר זיך אָנגעהויבן אויסלאָדן פון די ווא-גאָנעס. פון א ווייסער שטוב אין ארויס א גרופע פון 11 דייטשישע אָפיצערן מיט בייטשלעך אין די הענט, אין דער שפיצ — א וויקסי-קער, דיקער דייטש — דער אָבערשארפיווער גאָמערסקי, א געוועזע-נער בערלינער באָקסיאָר. ער האָט זיך אָפגעשטעלט אנטקעגן אונדז מיט ברייט-צעשטעלטע פיס, שארפ אונדז אָנגעקוקט א וויללע און אויסגערופן:

— סטאָליארעס און טעסלערס, אָן מישפאָכעס — פאָרויס!
ס'האָבן זיך געמאָלדן אן 80 מאן, מערסטנטייל קריגס-געפאנגענע, צווישן זיי אויך איך. אונדז האָט מען אוועקגעטריבן אין א צווייטן הויפ, וואָס אין געווען אָפגעצאמט מיט דראָט. דאָרט האָט מען אונדז

אויפגעפירט אינ א לאנג בראק מיט צוויי שטאק הוילע נארעס און גע-
 הייס פארגעמען ערטער. אלע איבעריקע פונ אונדזער עשעלאָג זינען פאר-
 בליבן אפ יענער זייט זדאָט, און מיר האָבן זיי שוין מער ניט געזען.
 ס'איז געווען א זוניקער, ווארעמער טאָג. איך און נאָך עטלעכע
 פונ אונדזער באראק זינען ארויס אינ הויפ. זיצנדיק אפ די קלעצער,
 וואָס זינען דאָרט געלעגן, האָט מען זיך צערעדט, איטלעכער האָט
 זיך דערמאָנט אָן זיין היימ, אָן זינען אייגענע און ליבע. איך בין
 א דאָסטאָווער, קיין יעדעס האָב איך פונ מיין פאמיליע ניט געהאט,
 נאָר איך בין געווען זיכער, אז זי האָט זיך עוואקוירט. שלוימע
 לייטמאן איז א ווארשעווער. ווען די דייטשן זינען אָנגעפאלן אפן
 סאָוועטנפארבאנד, איז זיין ווייב מיט די קינדער געווען אינ מינסק.
 זיי האָבן קיין מעגלעכקייט ניט געהאט צו אנטלויפן און זינען אומ-
 געקומען אינ געטאָ. צו אונדז האָט זיך צוגעזעצט ניט קיין הויכער,
 געפאקטער ייד. ער האָט אויסגעזען א יאָר פערציק. ער איז ערשט
 געקומען פונ דער ארבעט ערגעץ פונ אן אנדער הויפ.

— פונוואנען זייט איר? — האָט ער זיך געווענדט צו מיר אפ יידיש.
 שלוימע האָט אימ דערקלעהט, אז איך פארשטיי ניט קיין יידיש,
 ווייל איך בין אויסגעוואקסן ניט אינ קיין יידישער סוויוע. אונדזער
 ווייטערדיקער שמועס איז געגאנגען מיט שלוימעס הילפ. דאָ האָב
 איך באמערקט גרויע קנוללן וויכ, וואָס זינען צאָפן-מינעוודיקער
 פונ אונדז געשטיגן ארופצו און אוועק אינ דער ווייט. אינ דער לופט
 האָט זיך פארשפרייט א שארפער רייעך פונ סמאליענעס.

— וואָס ברענט עס דאָרטן? — האָב איך געפרעגט.
 — קוקט ניט אהינ, — האָט דער ייד געענטפערט: — דאָרט ברענען
 די קערפערס פונ אייערע כאוויירימ, וואָס זינען היינט געקומען צו
 פאָרן אינינעם מיט אייך.

מיר איז פינצטער געוואָרן אינ די אויגן. ער האָט פאָרגעזעצט:
 — איר זייט ניט די ערשטע, ניט די לעצטע. ניט זעלטענער ווי
 איבער א טאָג קומען אהער אָן עשעלאָנען צו 2.000 מאן, און דער
 לאגער עקזיסטירט שוין באלד אָנדערהאלבן יאָר צייט. דעם כעזשבן
 קאָנט איר שוין מאכן אליין. דאָ זינען געווען יידיג פון פוילן,

פֿון טשעכאָטלאָוואַקיע, פֿון פראַנקרײַכ, פֿון האָלאַנד. נאָך פֿון סאָוועטן-
רוסלאַנד האָבן מיר ביזן אײַכ נאָכ קײנעם נײַט געזען.
דאָס איז געווען אַן אלטער לאַגעריניק. זײַן אַרבעט איז געווען
סאָרטירן די זאַכן פֿון די געהאַרגעטע. ער האָט אַ סאַכ געוואָסט.
פֿון אײַם זײַנען מיר געוויירע געוואָרן, ווױהײן אונדזערע כאַוויירימ
זײַנען פאַרשווונדן און ווױזוי דאָס גײַט צו. מיט פּאַשטעטע ווערטער,
ווי ס'וואָלט זיך גערעדט וועגן געוויינלעכע זאַכן, האָט ער דערצײלט,
און מיר, די נײַ-אַנגעקומענע, וואָס האָבן שוין ביזן אַהער אויך נײַט
ווייניק אײַבערגעלעבט, האָבן פאַרצײטערטע געהערט זײַן דערצײלונג.
— באלד ווי מע האָט אײַכ אָפּגעטײלט און אוועקגעשיקט, האָט
מען די אײַבעריקע צוגענומען אײַן אַ צווייטן הויפּ, געוויינלעך נעמט
מען אַהײַנצו אַלעמען, קײנעם נײַט אויסגעטײלט. דאָרט באַפֿײלט מען
זײ אַנדערלײַונג די פּעקלעך און זיך אויסטאַן, ווײַל מע גײַט אײַן
באָד. די פֿרויען שערט מען אָפּ די האָר. אַלץ ווערט געטאַן שטײל
און גיכ. אײַן אײַנע העמדער מיט הוילע קעפּ גײַען די פֿרויען צו-
זאַמען מיט די קינדער. הײַנטער זײ, אָפּגערוקט אַ הונדערט טריט,
גײַען די מאַנצבלעך אײַנאַנצן נאַקעטע, אַלע — באַגלײט פֿון אַ שטאַר-
קער וואַכ. אָן דאָרטן איז זײ, די באָד, נײַט ווײַט פֿון דעם אָרט,
וון אײַר זעט דעם רויכ. צוויי געבײדעס שטײען דאָרט — אײַנע פֿאַר
פֿרויען און קינדער, די צווייטע פֿאַר מאַנצבלעך. ווױזוי דאָס איז
אײַנווייניק אײַנגעאַרדנט, האָבן אײַך אַלײַן נײַט געזען, נאָך מענטשן,
וואָס ווײַסן, האָבן אויסגעמאַלט. אפֿן ערשטן קוק איז אַלץ אַזוי, ווי
אײַן אַ באָד דאַרפֿ זײַן: קראַנען פֿאַר הײַס און פֿאַר קאַלט וואַסער,
שײַלעך צום וואַשן זיכ... ווי די מענטשן קומען אַהײַן אַרײַן, ווערן די
טירן טײַקעפּ פֿאַרהאַקט, און פֿון אײַבן הײַבן אָן זיך אַראָפּלאָזן
געדיכטע טונקעלע קנױלן, ס'דערהערן זיך שוידערלעכע געשרײַען,
נאָך זײ געדויערן נײַט לאַנג. גיכ גײַען זײ אײַבער אײַן אַ כאַר-
לעך, אײַן אַ וואַרג זיך און קאָרטשען זיך. מוטערס דעקן צו,
זאָגט מען, זײַערע אײַפעלעך מיט די קערפּערס. דער „באָד-מײַס-
טער“ גיט אַכטונג אפֿן גאַנג פֿון דער פּראָצעדור דורכ אַ קלײַן
שײַבל אײַן דער סטעליע. אפֿ דער פּופּצנטער מינוט איז אַלץ

פארענדיקט. די דילן עפענענ זיך און זיי טויטע קערפערס שיטן זיך אויס אינ וואגאנעטקעס, וואָס שטייען שוין גרייט אונטן, אינ די באַד-קעלערס. די אָנגעפילטע וואגאנעטקעס קניקלען זיך שנעל ארויס. אלץ איז אָרגאניזירט לויטן לעצטן וואָרט פונ דער דייטשישער טעכניק. די קערפערס ווערן אינ דרויסן אויסגעלייגט אינ א געוויסן סיידער. מע באגיסט זיי און מע צינדט זיי אונטער. אָן דאָרט ברע-גען זיי. מיר וועלן אויך אזוי ברענען. אויב ניט מאָרגן, איז אינ א וואָך ארומ, אינ א כוידעש ארומ...

אינ דער נאכט האָט זיך אונדז ניט געשלאָפן, ווי פארמאטערט מיר זיינען ניט געווען.

— סאשע, וואָס וועט עס זיינן? — האָט געמאָנט בא מיר שלוימע, מיין שאַכטן אפ די נארעס.

איך האָב אימ גאָרניט געקאָנט ענטפערן. אפן הארצן איז געווען צו שווער, און איך האָב זיך געמאכט שלאָפנדיק. נעליע איז מיר געשטאנען פאר די אויגן, א צוויי-יאָריק מיידעלע מיט א געקרניזלט קעפעלע, וואָס איז געפאָרן מיט אונדז אינ וואגאָן. איצט האָב איך זי געזען אינ יענער שרעקלעכער באַד. מיר האָט זיך געדאכט, איך בין אויך דאָרטן, איך ווער דערשטיקט איננינעם מיט זיי.

מיט די געדאנקען בין איך אנדרעמלט געוואָרן, פלאמען האָבן זיך מיר פאָרגעשטעלט, הענט אינ די פלאמען, אפ די הענט די קלייניקע נעליע. נאָכדעם האָבן די פלאמען זיך פארוואנדלט אינ גא-לאַפּירנדיקע פערד, דייטשן אפ די פערד האָבן זיך געיאָגט נאָך עמעצן, זיי האָבן זיך געיאָגט נאָך עלאָטשקען, נאָך מיין טאָכטער, אָט-אָט פאקן זיי זי... פאר וויי און שרעק האָב איך, ווייזט אויס, גענומען שרייען. — סאשע, וואָס איז מיט דיר? כאפ זיך אופ, — האָב איך דער-הערט שלוימעס קאָל און זיך אופגעזעצט אפן געלעגער.

באלד פון די ערשטע טעג, ווי מיר זיינען אָנגעקומען אינ סא-ביבור, האָב איך אָנגעהויבן מאכן נאָטיצן, אינ וועלכע איך האָב גאנצ קורצ און מיט אן אומישנע פארדרייטן קסאון פארשריבן די וויכ-טיקסטע פאקטן פון אונדזער לאגער-לעבן. ערשט מיט א יאָר שפע-

טער האָב איך זיי דעשיפירט און דערגאנצט לויטן זיקאַרן. די ערשטע
נאָטיץ איז דאטירט מיטן 24 סענטיאבער 1943 יאָר.

24 סענטיאבער. נעכטן זיינען מיר אָנגעקומען אין לאַגער, היינט
האָט מען אונדז אומגעהויבן פון די געלעגערס 5 אזייגער. איטלעכער
האָט באקומען א קענדל אָקרעפ אָן ברויט. האלב זעקס האָט מען
אונדז געציילט, זעקס איז מען ארויס צו דער ארבעט. די קאָלאָנע
האָט זיך אויסגעשטעלט צו דריי אין א ריי, פאָרנט זיינען געגאנגען
די רוסישע יידן, וואָס זיינען געקומען מיטן נעכטיקן עשעלאָן, נאָך
זיי — די פוילישע, טשעכישע, האַלענדישע. דער אָבערשארפירער
פראנץ האָט א קאָמאנדעווע געטאָן:

— די רוסישע זאָלן זינגען רוסישע לידער.

— מיר ווייסן ניט, וועלכע לידער מע מעג זינגען. — האָב איך
זיך אָפגערופן.

דער קאפאָ (פאָליציאנט — איבערזעצער פון צווישן דעם ארעס-
טאנזן-באשטאנד) האָט איבערגעגעבן מיינע ווערטער.

— זינגט, וואָס איר ווייסט, — האָט פראנץ געענטפערט.

— סאשע, וואָס זינגט מען? — האָט זיך געווענדט צו מיר ציבול-
סקי, א ייד פון דאָנבאס, א הויכער, מיט א קיילעכיק פאָנעם.

— „יעסלי זאוטרא וואָינא“.

— וואָס רעדסטו? זיי וועלן אונדז מיימעסן.

— זינג, זאָגט מען דיר, קיינ אנדערע לידער ווייסן מיר ניט.

ציבולסקי האָט אָנגעהויבן:

Если завтра война,
Если завтра поход,
Если грозная сила нагрянет...

אלע האָבן אונטערגעכאפט:

Как один человек,
Весь советский народ
За свободную родину встанет.

פונעם באראק, פארביי וועלכן אונדזער קאָלאָנע איז געגאנגען,
איז ארויסגעלאָפן די וואך. אין אָט דעם לאגער פון פּיינ און טויט

הָאָט די סאָוועטישע ליד געקלונגען, ווי א פּרילינג-דונער. מיר אליין
הָבן זיך דערפילט אָפּגעפּרישט און דערמונטערט, ווי מיר וואָלטן
באקומען א גוטן גרוס, אַן אָנוואַג פּונ אַויסלייזונג און ניצאָכנ.

מע האָט אונדז געבראכט אין דעם אזויגערופענעם „נאָרד-לאַגער“,
וואָס מע האָט נאָך געהאלטן אין בויען. דאָרט זיינען געשטאנען ניין
באראקעס שוין קימאט פארטיקע. א טייל פון אונדזער קאָלאָנע האָט
מען געשטעלט אפּ פארשיידענע טעסלער-ארבעט, די איבעריקע האָבן
געהאקט האַלצ. דער טאָג איז אדורך מער אָדער ווייניקער „גלאַט“,
בלויז פופצן אונדזערע האָבן באקומען צו פינף און צוואנציק שמיצ
דערפאר, וואָס זיי זיינען געווען ניט גענוג פּלייסיק. דערביי האָט
יעדערער אליין געמוזט ציילן די שמיצ. טאָמער האָט מעמעצער פאר אופגע-
רעגטקייט אמאָל געגרייזט, האָט מען אָנגעהויבן דעם כעושבן פון אָנהייב.

25 סענטיא בער. אין דעם טאָג האָט מען אונדז געגעבן אַן אופ-
גאבע: איבערווארפן קוילן פון איין אָרט אפּן אנדערן. אפּ מיטיק
הָבן מיר באקומען בלויז צוואנציק מינוט. פראנצ איז די גאנצע צייט
געשטאנען לעבן דעם קעכער און אימ אונטערגעליט, אָפט געטאָרעט
מיטן בייטשל, ער זאָל גיכער צעגעבן די מוטע פליסיקייט, וואָס
הָט געהייסן „זופ“.

ס'זיינען שוין אריבער פונצן מינוט, און בא א 300 מאן האָבן
נאָך ניט באקומען זייער פּאַרציע. דאן האָט פראנצ געהייסן דעם
קעכער ארויסגיין אין הויפּ און זעצן זיך אפּ דער ערד, זיצן גלייך,
די פיס אונטער זיך און די הענט אראָפּגעלאָזט. דער קעכער האָט
געטאָן, ווי ס'איז געווען באפוילן. אונטערפּיפּנדיק עפעס א מאַרש,
הָט פראנצ גענומען דערלאנגען קלעפּ מיטן בייטשל איבער דעם
קעכערס קאָפּ, איבער זיינע פלייצעס—מעטאָדיש, צום טאקט פונעם
ניגן. דער קערפער פונעם אומגליקלעכע האָט אלעמאָל א צאפל גע-
טאָן, בלוט האָט פארגאָסן זיינ פּאַנעם. ער האָט טויב געקרעכצט.

מיר האָבן געקוקט אפּ דער עקועקוציע און געמוזט שווייגן. מיט
פּינ האָט מען אראָפּגעשלונגען דאָס ביסל זופ, ס'האָט געוואָרגן, ס'האָט
זיך געדאכט, ס'איז אויסגעמישט מיט בלוט, א סאך האָבן עס שטי-
לער הייט ארויסגעזאָסן, ווי אויסגעהונגערט מע איז ניט געווען.

26 סענטיאב ער. א געוויינלעכער טאָג. גאנצפרי האָבן מיר בא-
קומען צו קענדל אָקרעפּ, צוועלפּ אזיגער— צו קענדל וואסער מיט
טוכלע גרויפן, אינ אָונט— צו שטיקל ברויט. א פינפּ און צוואנ-
ציק מאנ האָבן ניש דעם נאָכ באקומען צו פינפּ און צוואנציק שמיצ
איטלעכער פאר אילערליי מאטאָים.

איכ האָב זיי- טיך ניש אריינגעכאפט. פאָרגעקומען איז עס אזוי.
פערציק אונדזערע זענען געווען פארנומען מיט שפאלטן האָלץ. הונ-
דעריקע, אָפּגעצויטע און אויסגעמאטערטע, האָבן זיי מיט גרויסער
אָנשטרענגונג געוויבן די שווערע העק און אראָפּגעלאָזט זיי אפּ די
ברייטע, פעסטע קלעצלעך. פראנצ האָט קעסידער אונטערגעטריבן:
— שנעל, שנעל!

שטילערהייט איז ער צוגעגאנגען און האָט זיכ אָפּגעשטעלט
הינטערן רוקן פון איינעם א האָלענדישן יידן אינ ברילן, א הויכ
און א שמאָלן. די קורצזיכטיקע אויגן האָבן, ווייזט אויס, גאנצ געפלידיק
געזען דאָס קלעצל, וואָס איז פאר אימ געשטאנען. די אָפּגעשוואכטע
הענט האָבן קוימ אַינגעהאלטן די האק, זי איז געפאלן אפּ דער
קלאַץ, ווי ס'האָט זיכ געמאכט, אונטערגעטאנצט, געהונקען, אָג אויס-
זיכט ווען-ניט-איז מיט דער ארבעט פארטיק צו ווערן.

פראנצ האָט א קנאק געטאָן מיט דער בייטש. דער האָלענדער
האָט א קרעכצ געטאָן פאר אומגעריכטן ווייטעק, נאָר זיכ ניש דערוועגט
צו ווארפן די ארבעט, ער האָט אלץ ווייטער געקלאפט איבער דער
קלאַץ, ווי ער האָט געקענט, און דער דייטש האָט צום טאקט פון
די קלעפּ שמייכלענדיק געקנאקט מיטן בייטש איבער דעם יירנס
קאָפּ, פון וועלכן דאָס היטל איז אראָפּגעפאלן.

פראנצ פארבייט איצט גאָמערסקין, וואָס איז היינט, זאָגט מען,
אוועקגעפאָרן. דאָס איז אן אויסגעקעכלטער דייטש, זייער ציכטיק
אָנגעטאָן, די הענט שטענדיק אינ הענטשקעס, אפּ די ליפן שטענדיק
א שמייכל, און די אויגן— קאלט ווי אייז.

איכ בין געשטאנען נאָענט פון דעם אָרט, און כאָטש איכ האָב
געוויסט, אז פאר דעם מינדסטן איבערייס אינ דער ארבעט קאָנן איכ
כאפּן דעם זעלבן פּסאק, האָבן איכ זיכ דאָכ ניש געקאָנט באהערשן

און מאכט זיך ניט זענדיק. פראנץ האָט באַמערקט, אז איך האָב
אָפּגעהערט צו האַקן, און האָט מיך אַ רופּ געטאָן:

— קאָמו

„איך בין אַרייַנגעפאלן, — קלער איך מיר, — זי, וואָס קאָן מען
טאָן, דער איקער איז היינט דעם מענוויל, אלס איך האָב קיינ מוירע
ניט,“ — און איך האָב גאנץ שטייפּ באַגענוט זײַן שאַרף רויזעקדיקן בליק.
ער האָט אָפּגעשטופּט דעם האָלענדער און אפּ אַ צעבראַכענעם
רוסיש צו מיר געוואָגט:

— רוסקי זאָלדאט, דיר געפעלט ניט, ווי איך באַשטראַפּ אָט
דעם נאר? איך גיב דיר פּינקטלעך פּינפּ מינוט, צעשפּאלטסטו פאַר דער
צײַט די קלאַץ, קריגסטו אַ פעקל סיגארעטן, פאַרשפּעטיקסטו אפּ אַ
סעקונדע, קריגסטו פּינפּ און צוואַנציק שמיץ.

ער האָט ווידער אַ שמייכל געטאָן, זיך אָפּגערוקט אפּ עטלעכע
טריט און אויסגעצויגן פאַרויס די האַנט מיטן זייגער, וואָס איז
אַינגעפאַסט געווען אין אַ גאַלדענעם בראַסלעט. ס'האָט זייער געצויגן
אַנכאַפּן אָט דעם אויסגעפאַשעטן הונט פאַרן גאַרגל, נאָר כ'האָב זיך
באַהערשט. ביז ער וועט באַשטימען די צײַט, דאַרפּ מען באַטראַכטן,
וויאזוי באַקוועמער זי נעמען, אָט די גראַבע סוקעוואַטע קלאַץ.
פראַנץ האָט אַ קאַמאַנדעווע געטאָן:

— הייב אָן!

אלץ איז צוגעגאַנגען ווי אינ אַ נעפּל. אינ דער קלאַץ האָב
איך געזען דעם פאַרצעפּ פּונעם פאַשיסט. מיט אלע קויכעס, מיט עמע-
סער סינע האָב איך ווידער און ווידער געזעצט אינ איר מיט דער
שווערער האַק, ביז איך האָב זי ניט צעקנאַקט אפּ שטיקער. אַ
שווייס האָט מיך באַגאַסן. דער רוקן און די הענט האָבן וויי געטאָן.
ס'האָט געקלאַפּט אינ די שלייפּן. מיט מאַטערניש האָב איך זיך אויס-
געגליכט און דערזען — פראַנץ דערלאַנגט מיר אַ פעקל סיגארעטן.
— פיר מיט אַ האַלבער מינוט, — האָב איך געהערט זײַן קאָל, —
איך האָב צוגעוואָגט, באַקומ.

דער גלייכער סיכל האָט מיר אונטערגעוואָגט: „נעם, רעג ניט
אופּ קעגן זיך דעם גאַטשאַלניק פּונ לאַגער. ס'קאָן דיר טייער קאַסטן.“

נאָר איך האָב ניט געקאָנט, פיזיש ניט געקאָנט נעמען די מאטאָנע פֿון דעם מענווולס האנט.

— א דאנק, איך רייכער ניט, — האָב איך געענטפערט אונ האָב זיך אומגעקערט צוריק צו מיין ארבעט.

פראנצ איז שווינגנדיק ערגעץ אוועק. אינ א צוואנציק מינוט ארום האָט ער זיך באוויזן מיט א האַלבער בולקע אונ א שטיק מארגארינ אינ דער האנט. זיינע גראָבע ליפֿן האָבן געשמייכלט אינ דער צייט, ווען די אויסגעבאנקעוועטע אויגן האָבן געקוקט דורכדרייַן גענדיק אונ קאלט.

— רוסישער זאָלדאט, נעם.

קיינמאָל אינ מיין לעבן איז מיר ניט אויסגעקומען בייצושטיינן אזא ניסאָיען. איך האָב געזען, מיט וואָס פאר א קינע אינ די אויגן די כאוויירימ קוקן אפֿ מיר אונ אפֿ דעם נאטשאלניקס גאָב. איך האָב איינגעזעט דעם ווונדערלעכען רייכע פֿונ דעם פרישן ווייסן ברויט, דער בורשטינענער מארגארינ האָט מיר דעמלט אויטגעוויזן אזוי באַ-טאמט. איך האָב שוין אזוי לאנג ניט געהאט אינ מויל אזעלכע מיין-כאָלימ... נאָר ווידער האָט עפעס א געפיל, וואָס איז שטארקער פֿונ-נעם פארשטאנד, מיך געצווינגען זיך אָפצוזאָגן.

— איך דאנק אייך, די שפייז, וואָס מיר באקומען דאָ, באפריי-דיקט מיך אינ דער פולער מאָס.

די איראָניע פֿונ מיין ענטפער האָט, פארשטייט זיך, ניט געקאָנט בלייבן פארן דייטש אומבאמערקט. אפֿ א רעגע איז פֿונ זיינע ליפֿן פארשווינדן דער געוויינלעכער שמייכל. בייז אונ עטוואָס צעטומלט האָט ער א פרעג געטאָגן:

— דו ווילסט ניט?

— א דאנק, איך בין זאט.

איך האָב געזען, ווי פראנצס האנט האָט קראמפהאפטיק צונויפֿ-געדריקט דאָס בייטשל, נאָר ער האָט זיך איינגעהאלטן, שארפֿ זיך אויסגעדרייט אונ איז אוועק פֿונ הויפֿ.

באלד ווי ער איז פארשווינדן, זיינען צו מיר צוגעלאָפֿן עטלע-כע כעוורע. ס'האָבן זיך א שאָט געטאָגן באמערקונגען:

— פארוואָס האָטוּ ניט גענומען?
 — פאר אזא ענטפער האָט ער געקאָנט ניט נאָר צעברעכנ די
 ביינער, נאָר דערשיטנ אפּן אָרט.
 — וואָלסט אליין איבערגעכאפט אונ אויב אונדז אינגעטיילט
 כאָטש צו קליינע שטיקעלעך.
 נאָר אנדערע האָבן געזאָגט:
 — דו האָסט גוט געטאָן.
 איב בין געווען מיד, מיר האָט זיב אויב געדאכט, אז איב האָב
 גוט געטאָן. דעם שמועס האָט מען געדארפט ענוויקן. דער קאפּאָ
 שמיד איז געגאנגען צו אונדז. אלע האָבן טייקעפּ זיב אומגעקערט
 צו זייערע ערשער.
 27 סענטיאבער. מיר האָבן געארבעט, ווי איב די פריערדיקע טעג,
 אפּן פּלאַץ פונעם „נאָרד-לאַגער“. ארום אזייגער אען אינדערפרי גייט
 צו מיר צו קאלימאלי (איינער פונ מיינע כאוויירימ נאָכ אינעם עשע-
 לאָג, א יונגער באַכער פונ באַקר, זיינ עמעסע פאמיליע איז געווען
 שובייער) אונ פרעגט:
 — סאטע, האָט באמערקט, די דיטשן זיינען אלע אוועק, גע-
 בליבן איז נאָר דער קאפּאָ. וואָס קאָן עס באטייטן, ווי מיינסטו?
 — איב ווייס ניט, — זאָג איב, — נאָר קאָלומאן זיי זיינען ניטאָ,
 דארט מען באַקונן די געגנט. ס'וועט אונדז צוניצן קומען. דו פאָרש
 אויס, איב וועלכע ערשער שטייט די וואכ אונ ווען ביים זי זיב.
 דאָ יאוועט זיב איינער פונ די פוילישע אונ טוט שטיל א זאָג:
 — ס'איז אָנגעקומען א נייער עשעלאָג.
 איב הארצן האָט זיב מיר אָפּגעריסן.
 — ווו איז זי, די באַד?
 — אָן דאָרט, הינטער יענעם באראק. א מעטער הונדערט פונדאנען.
 איר זעט — א הויכע דראַט-פארצאמונג, פארשטעלט מיט צווייגן, בא
 די ווינקלען וואכ-טורעמעלעך — דאָרט איז עס.
 מיט די לאַפּעטעס איב די הענט זיינען מיר געשטאנען אונ גע-
 קוקט איב יענער זייט. קיינ שום באוועגונג איז דאָרט ניט געווען
 צו מערקן. ס'איז געווען שטיל, נאָר מיר האָבן אלץ געקוקט אונ געווארט.

מיטאמאָל האָט זיך דערהערט א שרעקלעכער געשריי פון א פרוי, פון א סאך פרויען, א געוויינ פון קינדער, אויסרופן: „מאמע!... מא!“ די געשרייע האָבן געקלונגען, ווי אינ א כאַלעז, פון וועלכן דו ווילסט און קאָנסט זיך ניט אופכאפן. באלד האָט אינ די קוילעס פון די מענטשן זיך אריינגעמישט א ווילד גראגערן פון צע-פאַלשאַשטעט גענדו. שפעטער זיינען מיר געווירע געוואָרן: דרין הונ-דערט גענדו האָבן זיך דאָרט אינ הויפּ געפיטערט. ביז די באַד האָט געדויערט, האָט מען זיך נאָך זיי געיאָגט, קעדיי זייער גרא-גערן זאָל פארטויבן די גוואלדן פון די מענטשן.

איך האָב זיך געפילט, ווי געליימט פאר שרעק. דאָס איז געווען ניט די שרעק פארן טויט, ניין, ס'האָט געפּלעט די מוירעדיקייט פון דעם פּאקט. ס'האָט מיך געשראָקן דער באוויסטזייט פון מיין אָנמאכט. מען זיך אפּ עפעס באשליסן — דאָס איז געווען דער אויספיר פונעם שרעק-געפיל.

צו מיר זיינען צוגעגאנגען שווימע לייטמאן און באַריס ציבול-סקי, ביידע צערודערטע און בלייכע. ציבולסקי האָט געזאָגט:
— סאשע, מען דארף אנטלויפן פונדאנען. ביזן וואלד איז 200 מעטער, די דייטשן זיינען איצט פארנומען, די וואך באמ צוימ וועלן מיר אנדערלייגן מיט די העק.

איך האָב געענטפערט:

— אונדז וועט עפשער געלינגען צו אנטלויפן, און מיט די אי-בעריקע וואָס וועט זיינן? מען וועט זיי דאָ טייקעפּ אלעמען פאטערן. אויב אוועק, מוזן אלע פאראמאָל, קיינער פון אונדזערע זאָל דאָ ניט בלייבן. א טייל וועט געוויס אומקומען דערבײַ, נאָר די, וואָס וועלן זיך ראטעווען, וועלן נעקאָמען געמען.

— ביסט גערעכט, — האָט ציבולסקי געזאָגט, — נאָר צופיל אָפלייגן טאָך מען ניט. ס'גייט צו ווינטער. אפּן שניי בלייבן שפורן, און ביכלאל וועט ווינטער זיינן שווערער לאנג זיך אופהאלטן אינ וואלד.
— אויב איר געטרויט מיר, — האָב איך געזאָגט, — ווארט און שווייגט. רעדט מען ניט וועגן דעם מיט קיינעם קיינ וואָרט, ס'וועט קומען די צייט, וועל איך זאָגן, וואָס מען דארף טאָן.

מיט א סאכ פונ די איצטיקע סאביבורער זיינענ מיר געווענ ענג פארבונדנ נאָכ פונ דער צייט, ווענ מיר האָבנ זיכ צוזאמענ געפּוֹר־ נענ אינ מינסקער לאגער, באזונדערס נאָענט בינ איכ געווענ באַ- פריינדעט מיט שלוימע לייטמאנענ, א מעבל-סטאָליער פונ ווארשע, א קאָמוניסט. אינ פּוילנ איז ער עטלעכע יאָר געזעסנ אינ טורמע. נאָכ די געשעענישנ פונ 1939 יאָר איז ער אריבערגעפאָרנ קיינ מינסק. ניט קיינ הויכער, א דארער, מיט טיפּ איינגעגראָבענע אויגנ אונ א פארשפיצטער נאָז, האָט ער פארמאָגט א סאכ אינערלעכע ענערגיע אונ זייער א באוועגלעכנ אונ גלייכנ סיכל. ער האָט געקאָנט אויס- געצייכנט צוגיינ צו מענטשנ, ווירקנ אפ זיי מיט זיינ וואָרט. מע האָט אימ געטרויט אונ אינ א נויט גערנ מיט אימ זיכ אונ איינע געהאלטנ. מיר האָבנ אינצוויינע שוינ פּרִיעָר גיט איינ מאָל גע- פלאנעוועט אנטלויפנ, געפינענ א וועג צו די פארטיזאנער. איצט אָבער האָט זיכ געהאנדלט וועגנ א מאסנ-אנטרינונג. דאָס איז געווענ א פאראנטוואָרטלעכע אונטערנעמונג, וואָס מע האָט זי באדארפט גוט באטראכטנ אונ פאָרויכטיק צוגרייטנ.

איכ רעכנ, אז אייניקע יעדעס וועגנ דעמ, פונוואנענ איכ קומ אונ וואָס איז געווענ מיין טאָג ביז צו די געשעענישנ, וואָס איכ באשרייב, וועלנ דאָ זיינ צום אָרט.

איכ בינ געבוירנ געוואָרנ אינ קרעמענטשוג אינ 1909 יאָר. פונ 1915 יאָר האָבנ מיר געווינט אינ ראָסטאָוו אפנ דאָנ. איכ האָב פארענדיקט א זיבנייאָריקע שול אונ כוצ דעמ א מוזיק-שול. איכ בינ געווענ א סאָוועטישער אָנגעשטעלטער אונ האָב דערביי א סאכ גע- ארבעט אינ טעאטראלע אונ מוזיקאלע קרייזלעכ. פאר דער מילכאָמע בינ איכ געווענ אונ אָנפירער פונ קינסטלערישער זעלבסטעטיקייט.

גלייכ אינ ערשטנ טאָג פונ דער פאָטערלענדישער מילכאָמע בינ איכ מאָביליזירט געוואָרנ ווי א יינגערער קאָמאנדיר. אפנ פראָנט האָט מענ מיכ אינ סענטיאבער 1941 יאָר אטעסטירט ווי אן אינטענדאנט פונ צווייטנ ראנג. איכ האָב געארבעט אינ שטאב פונ באטאליאָנ אונ אינ שטאב פונ פאָלק.

אינ אָקטיאבער 1941 יאָר בינ איכ אריינגעפאלנ אינ געפאנגענ-

שאפט. דאָרט בין איך קראַנק געוואָרן אפּ טיפּוס און בין אלפּי נעס לעבן געהליבן. אלע - - - קראַנקע קריגס-געפּאָנגענע פּלעגן די דייטשן געוויינלעך דערשיסן. מיר האָט זיך אָבער איינגעגעבן צו באהאלטן מיין קרענק. אין מיי 1942 יאָר האָב איך געפרוּווט אנטלויפּן. אין דעם זעלבן טאָג האָט מען מיך מיט נאָך פיר פּונ די, וואָס זיינען אנטלאפּן, גיפּאָקט. מע האָט אונדז אלע אָפּגעשיקט אין א שטראָפּ-קאָמאָנדע קיין באַריסאָוו און פּונ דאָרטן קיין מינסק.

אין מינסק זיינען מיר אָנגעקומען האַרבסט 1942 יאָר. דאָ האָבן די דייטשן ביים א מעדיצינישער באַטראַכטונג אנטדעקט, אז איך בין א ייד, און מע האָט מיך איינינעם מיט נאָך אנדערע ארײַנגעזעצט אין דעם אזוי גערופּענעם "ידישן" קעלער, וווּ איך בין אָפּגעזעסן צען טעג. אין קעלער איז געווען אַבסאָליוט פינצטער, אזוי אז מיר האָבן ניט געוויסט, ווען ס'איז טאָג, ווען ס'איז נאַכט. פאַר דער גאַנצער צײַט האָט מען אונדז קיין איין מאָל ניט אַרויסגעלאָזט. עסן האָבן מיר באַקומען איבער א טאָג: הונדערט גראַם ברויט און א קענדל וואַסער. דעם 20 אויגוסט 1942 יאָר האָט מען מיך אָפּגעשיקט אין דעם מינסקער עס-עסישן אַרבעט-לאַגער אפּ דער שיראָקער גאַס, וווּ איך בין אָפּגעווען ביזן 18 סענטיאַבער 1943 יאָר. דאָס איז אינקורצן וועגן מיין לעבן ביזן סאַביבור.

* * *

אונדזער אָנקום, דער אָנקום פּונ סאָוועטישע קריגס-געפּאָנגענע, האָט געמאַכט אין לאַגער א גרויסן רוישעם. מע האָט געוויסט, ער-גייט די שלאַכט מיטן סוינע, און אָט זיינען געקומען מענטשן, וואָס זיינען שוין, עמעס, לאַנג פּונ דער שלאַכט אָפּגעריסן, דאָך ברענגען זיי מיט זיך איר דערפּאָרונג און איר אָטעם. מע האָט געקוקט אפּ אונדז מיט נײַגער און האָפּענונג, מע האָט זיך צוגעהערט צו אונדזער וואָרט, מע האָט פאַרשטאַנען, אז צווישן אונדז דאַרפן זיך געפינען מענטשן, וואָס וועלן נעמען אפּ זיך די איינציגאטיוו פּונ טאַט, און מע האָט געוואַרט, זיי זאָלן זיך באַווייזן. פּונ די שמועסן מיט די אלטע לאַגערניקעס און פּונ מײַנע איי-

גענע באאבאכטונגען האָב איך שוין געהאט אן אלגעמיינע פאָרשטע-
לונג וועגן דער אינערלעכער אָרגאניזאציע פונעם יעדן דאָס צייט
ווי אונדזערע ווויגן-באראקעס האָבן זיך געפונען, האָט געהייסן לאגער
נומ. 1. דאָ זיינען אויך געווען די שניידער-און שוסטער-ווארשטאטן,
די סטאָליערין, די שמידעריין, די קיך. העכער איז געלעגן דער לא-
גער נומ. 2, ווי מע האָט סאָרטירט די זאכן פונ די דערמאָדעטע,
מיט די סקלאדן. נאָך העכער, היפש דערווייטערט און אָפּטערקט איז
א זייט, איז געווען דער לאגער נומ. 3 מיט די גאז-קאמערן. און
גאָר איז דער הייך, איז האמע עק, איז געווען דער „נאָרד-לאגער“.
שפעטער בין איך אויך געוויזע געוואָרן, ווי עס געפינט זיך די
געווער-קאמער, ווי — די קאראל-קווארטיר, ווי — דער גאראזש, ווי
שטייען איז די אָפּציערן און ביכלאל אלץ, וואָס איז נייטיק געווען
צו וויסן. כוץ דעם גרויסן צוימ, וואָס האָט ארומגעכאפט די גאנצע
טעריטאָריע פונעם לאגער, זיינען אלע זיינע טיילן און אלע דורכ-
גענג אויך געווען אָפּגעצאמט מיט שטעכ-דראָט.

שפעטער שוין, אפ דער פריי, איז 1944 יאָר, האָב איך זיך בא-
קאנט מיט די מיטיילונגען פונ נאָך אייניקע, וואָס האָבן זיך גערא-
טעוועט פונ סאביבור. איך רעכנ, ס'וועט ניט איבעריק זיין צו ברענ-
גען דאָ אייניקע אויסצוגן פונ די דאָזיקע מיטיילונגען. זיי וועלן בא-
רייכערן די פאָרשטעלונג וועגן דעם אלגעמיינעם בילד פונעם לאגער
מיט וויכטיקע דעטאלן און וועלן עפעס צוגעבן צו דער געאָגראַפֿישער
פונ דער געשעעניש.

בער פּיננבערג, א ווארשעווער פאריקמאכער, וואָס איז אָפּגעווען
איז סאביבור 17 כאדאָשימ, דערציילט:

„איך האָב געארבעט אין דעם צווייטן לאגער, ווי ט'האָבן זיך
געפונען די מאגאזינען. באלד ווי די פארמישפעטע צום טויט פלעגן
זיך אויסטאָגן, פלעגן מיר צונויפנעמען זייערע זאכן און אָפּטראָגן זיי
איז די מאגאזינען: שוכווארג באוונדער, אויבערשטע קליידער באזונ-
דער, און אזוי ווייטער. דאָרט האָט מען די זאכן סאָרטירט און אַלער-
געפאקעוועט, דערנאָך אָפּגעשיקט קיין דייטשלאַנד. אלע טאָג זיינען
פונ סאביבור אָפּגעגאנגען צען וואגאָנעס, געלאָדעטע מיט קליידער,

שיכ, זעק מיט פרויען-האַר. דאָקומענטן, פּאַטאָגראַפיעס און אנדערע פּאפירן, אויכ קנאפּווערטיקע זאכּן האָבּן מיר פּאַרברענט. אז קיינער האָט נישט אכטונג געגעבּן, האָבּן מיר געוואָרפּן אפּן שייטער אויכ גילט און צירונג, וואָס אונדז פּלעגט זיכ מאכּן צו געפינען אינ די קעשענעס, קעדיי די דייטשן זאָלן דערפּון נישט האָבּן קיין נוצן. שפּעטער האָט מען מיכ אריבערגעפירט אפּ אן אנדער ארבעט. אינ צווייטן לאגער האָט מען אויסגעבויט דריי באראקן ספּעציעל פאר פרויען. אינ ערשטן האָבּן זיי אויסגעטאָן די שיכ, אינ צווייטן — די קליידער, אינ דריטן האָט מען זיי אָפּגעשאַרן די האָר. מיכ האָט מען באשטימט אינ דריטן באראק פאר א פאריקמאכער. מיר זיינען געווען צוואנציק פאריקמאכערס. מיר האָבּן געשאַרן און די האָר צונויפגעלייגט אינ זעק. די דייטשן פלעגן זאָגן די פרויען, אז מע שערט זיי פון זויבערקייט וועגן.

געפינענדיק זיכ אינ צווייטן לאגער, האָבּ איכ געהאט די מעג-לעכקייט א סאכ צו זען. פאר מיינע אויגן איז אָנגעקומען אן עשע-לאָן פון ביאליסטאָק, פול געפּראָפּט מיט לאכלוטן נאקעטע מענטשן. די דייטשן האָבּן אפּאַנעמ אפּ אזא אויפן זיכ באוואָרנט, קיינער זאָל נישט אנטלויפּן. טויטע און לעבעדיקע זיינען אינ דעם עשעלאָן געווען אויסגעמישט. אינ וועג האָט מען נישט געגעבּן נישט צו עסן, נישט צו טרינקען. א מענטש איז נאָכ געווען באמ באוויסטזיינ, האָט נאָכ גע-אָטעמט, האָט מען אימ שוינ באגאָסן מיט כלאַר-קאַלכ. דאָס איז גע-ווען אינ יונ 1943 יאָר.

וואָס האָבּן די עס-עסאָווצעס אינ לאגער נישט אָפּגעטאָן. געטראַטן קליינע קינדער מיט די שטייול, צעזעצט זיי די שארבנס, אפּ די שוצ-לאָזע מענטשן אָנגערייצט הינט, וואָס האָבּן געריסן שטיקער פון זיי-ערע לייבער. טאָמער איז עמעצער פון אונדז קראנק געוואָרן, האָבּן די דייטשן אימ באלד פארניכטעט.

אפּ דער טעריטאָריע פונעם דריטן לאגער, וווּ די „באָד“ האָט זיכ געפונען, האָט מען קיינעם פון די ארעסטירטע נישט אריינגעלאָזט, נאָר וואָס דאָרטן טוט זיכ, האָבּן די לאגערניקעס געוויסט. גרויסן אָפּקלאַנג גען פון דאָרטן זיינען אָנגעקומען דורכ פארשיידענע וועגן.

איינמאָל איז געווען אזא פאל. אומגעריכט איז קאליע געוואָרן די מאשין, וואָס דערלאנגט דעם גאז, ווען די מענטשן האָבן זיך שוין געפונען אין דער „באָד“. די אומגליקלעכע האָבן אופגעבראָכן די טיר און גענומען ארויסלויפן. א טייל האָבן די עס-עס-אָוועס דערהארגעט אין הויפ, די איבעריקע פארטריבן צוריק. דער מעכאניק האָט גיך צורעכט געמאכט די מאשין, און אלץ איז אוועק מיטן איינ-געשטעלטן גאנג.

אן אכצניאָריק מיידל פון וולאשאָווע האָט אין א זוניקן זומער-טאָג, גייענדיק צום טויט, אויסגעשריען היליך, אז ס'האָט געקלונג-גען איבערן לאגער:

— מע וועט זיך אין אייך נויקעם זיין פאר אונדז. די טאָוועטן וועלן קומען, וועלן זיי אייך, באנדיטן, פאר אלץ באצאלן און ראכמאָנעס. מע האָט זי דערהארגעט מיט די קאָלבעס.

א יידישער באַכער פון האָלאַנד האָט איינמאָל, סאָרטירנדיק אין מאגאזין די זאכן פון אָקאָרשט אָנגעקומענע, דערקענט די מאלבושימ פון זיינע אייגענע. ער איז ארויסגעלאָפן אין הויפ און דאָרט צווישן דער מאסע מענטשן, וואָס מע האָט געפירט צום טויט, דערווען זיין גאנצע מישפּאָכע. פאר די עטלעכע טעג, וואָס מיר זיינען דאָ געווען, האָבן מיר שוין באקומען א גאנצ קלאָרע פאָרשטעלונג וועגן דעם, וואָס דער לאגער שטעלס מיט זיך פאָר. מיכ האָט אָבער אינטערעסירט דער איקער, וואָס קאָן מען טאָן, קעדיי פונדאנען זיך צו ראטעווען.

דעם 28 סענטיאבער מיטיק-צייט איז צו שלוימען צוגעגאנגען דער ייד, וואָס האָט אונדז אין דעם טאָג, ווען מיר זיינען געקומען, דער ערשטער דערציילט וועגן דעם לאגער.

— שאַלעם-אלייכעם. ווי ארבעט זיך?

— אזוי, צוביסלעך, ווי א זיגער, מע דרייט אימ אָן, גייט ער.

אָט איז שוין דער ערשטער פּייפ. צייט זיך צוגרייטן.

— ווארט צו. איך דארף האָבן א שמועס מיט איינער כאווער.

— מיט וועמען איז עס?

— מיט יענעם, וואָס פארשטייט קיין יידיש ניט. קומט מיט אימ

אריין אין אָוונט אין פרויען-באראק.

— וואָס עפעס אינ פרויען-באראק?
— א שיינער יונגערמאן. פארוואָס זאָל ער ניט פארברענגען א
ביסל מיט אונדזערע פרויען?
מע האָט געגעבן דעם צווייטן פּינץ, און איטלעכער איז אוועק
צו זיין אָרט.

בייס דער ארבעט האָט שלוימע מיר א שעפטשע געטאָן, איכ זאָל
באלד נאָכ אימ זיכ בעטן אינ אָפּטרעט. אזוי האָב איכ געטאָן. דאָרט
האָט ער מיר איבערגעגעבן דעם שמועס, וואָס ער האָט געהאט מיט
דעם יידן פונ צווייטן לאגער.

— די מיידלעך ווילן זיכ מיט דיר באקענען, — האָט שלוימע געזאָגט.
— גייען זיי צו אלדי רוכעס.
— און איכ מיינ, ס'איז וויכטיק, ער איז ניט אומזיסט געקומען
ריידן וועגן דעם.

— ווער איז ער?
— מע זאָגט א שנידער, זיין נאָמען איז באָרעכ.
— גוט, מירן גיין צוזאמען.

אינ אָונט זינען מיר אוועק אינ פרויען-באראק. 150 יידישע
פרויען און מיידלעך פונ פארשיידענע לענדער האָבן זיכ אינ דעם
באראק געפונען. באלד ווי מיר זינען אריין, האָט מען אונדז ארומ-
גערינגלט. ס'האָבן זיכ א שאָט געטאָן פראגן וועגן סאָוועטנפארבאנד,
וועגן פראַנט, ווי מיינען מיר, ווען וועט זיכ ענדיקן די מילכאָמע,
ווער וועט זיגן. מיר האָבן דערציילט אלץ, וואָס מיר האָבן געוויסט
וועגן דעם, וויאזוי די רויטע ארמיי האָט פארטריבן די דייטשן פונ
מאָסקווע, וויאזוי זי האָט זיכ צערעכנט מיט זיי אונטער סטאלינגראד,
וואָס פאר א מוירעדיקן קלאפ זי האָט זיי דערלאנגט אונטער קורסק.
מיר האָבן דערציילט, אז די רויטע ארמיי האלט שוין באמ דניעפער
און גייט נאָכאנאנד פאָרויס.

— מע זאָגט, אינ רוסלאנד זינען דאָ פארטיזאנער, זיי טוען
אָן די דייטשן גרויסע צאָרעס. ס'איז עמעס? — האָט עמעצער געפרעגט.
— ס'איז עמעס. פונ מינסק, אשטייגער, פלעגן די דייטשן זיכ
ניט אינשטעלן ארויסצופאָרן ווייניקער ווי צו צען מאשינעס, בא-

וואָפּנט מיט קוילנוואַרפּערס און גראַנאַטן. הינטער מינסק זײַנען אלע נאַכט פּאַרגעקומען אופּרײַסן פֿון עשעלאָנען.

אלע האָבן געהערט מיט פאַרהאַלטע: עמ אָטעמ. פאַר די, וואָס האָבן ניט פאַרשטאַנען קײַן רוסיש, האָט שלוימע דערצײלט אפּ ייִדיש. אײַנער דעם אנדערן האָט אײַבערגעזעצט אפּ דײַטש, אפּ האָלענדיש. — זאָגט, — האָט זיך דערהערט פּונ א ווינקל א ציטערדיקע שטימ, — אויב ס׳זײַנען דאָ אזויפיל פאַרטיזאַנער, פאַרוואָס זאָלן זײַ ניט אָן-פאַלן אפּ אונדזער לאַגער?

דערופּ האָב איך געענטפּערט:

— די פאַרטיזאַנער האָבן זײַערע אופּגאַבן. אונדזער ארבעט וועט פאַר אונדז קײַנער ניט אָפּטאָן.

באַרעכ איז ניט געקומען. ס׳איז שוין צײַט געווען זיך צעגײן, האָבן מיר זיך אָפּגעזענען און זײַנען אוועק.

דעם 29 סענטיאַבער 6 אײַגער אײַנדערפּוי האָט מען אלע זעקס הונדערט מענער און פּרויען, וויפּל מיר זײַנען אינ לאַגער גע-ווען, אויסגעשטעלט אינ קאַלאָנעס און אוועקגעפירט צו דער אינ-ווייניקסטער אײַזנבאַן-ליניע. דאָרט זײַנען געשטאַנען אכט גרויסע פּלאַטפּאָרמעס, געלאָדענע מיט ציגל. דער באַפעל איז געווען אויס-לאָדן די ציגל. אײַטלעכער נעמט 6-8 שטיק, טראָגט זײַ אָפּ, לויפּנדיק, אפּ 200 מעטער, לײַגט זײַ אײַדער אפּ דעם אָנגעוויזענעם אָרט און לויפּט גלייַך צוריק.

לעבן יעדער פּלאַטפּאָרמע, ווי אויך אפּן וועג, זײַנען געשטאַנען דײַטשן, וואָס האָבן אָנגעפירט מיט דער ארבעט. פאַרן מײַנדסטן פע-לער האָבן זײַ געשמײסן מיט די בײַטשן. אלץ איז געטאָן געוואָרן לויפּנדיק. ס׳איז געוואָרן א שטופּעניש. יעדע פּלאַטפּאָרמע ווערט בא-דינט פּונ 70-75 מאַן. אײַנער טרעט דעם אנדערן אפּ די פיס. טאָ-מער כאַפּסטו ניט אזוי פלינק אופּ דעם ציגל, וואָס מע וואַרפּט דיר צו, און ער פאַלט אראָפּ. קריגסטו 25 שמיצ. טאָמער פאַרהאַלטסטו זיך אפּ א רעגע, קריגסטו שמיצ. אינ דער לופּט הערט זיך נאָכאַ-נאנד א פּײַפּערזי פּונ בײַטשן. אײַטלעכער סאָפּעט, באַשלאָנגן מיט א שווייס. די אײַגן זײַנען פאַרטראָגן. מע לויפּט מיט די ציגל.

איך פופציק מינוט זינען די אכט פלאטפארמעס געווען אויס-
געלאָדן. טייקעס האָט מען אונדז אויסגעשטעלט אינאָ אַ קאַלאָנע און
אַפגעשיקט. די דייטשן האָבן געזעלט, הינטערן צוימ האָט געווארט
אן עטעלאָן מיט נייע קאַרבאָנעס.

אכציק אונדזערע האָט מען אוועקגעפירט צום „נאָרד-לאגער“. דאָ
האָט מען אונדז צעטיילט אפּ צוויי גרופעס. פערציק מאן האָבן גע-
האקט האָלצ. די איבעריקע, צווישן זיי איך און שלוימע, האָבן גע-
ארבעט אין די באראקעס. ס'האָט געדויערט ניט לאנג, קומט אריין
איינער פון דרויסן און מעלדעט:

— סאשע, מיר אנטלויפן און טאקע באלד.

— וויאזוי? ווער האָט געזאָגט?

— מיר האָבן זיך צונויפגעריעדט, אפּ דער וואך זינען געבליבן
אינגאנצן פילן מענטשן, מיר וועלן אפּ זיי אָנפאלן און זיך דורכ-
רייסן צום וואלד.

זאזא לייכטוויניקער שריט וואָלט געקאָנט ברענגען נאָר שאָדן. איך האָב
זיך באמיט איבערצייגן דעם באַכער, פארוואָס מע דארף עס ניט טאָן.
— ס'איז גרינג צו זאָגן. די וואַכלייט שטייען דאָך ניט אין
איינ קופקע. איינעם וועט איר פאטערן, א צווייטער וועט אין אייך
שיסן. און מיט וואָס וועט איר איבערשניידן דעם דראָט? און ווי-
אזוי וועט איר דורכגיין דאָס מינען-פעלד? ס'איז גענוג, איר זאָלט
זיך פארהאלטן אפּ עטלעכע מינוט, אז די דייטשן זאָלן אָנעמען זייערע
מיטלען. עפּשער וועט עמעצן פונ אַייך געלינגען זיך דורכרייסן, וואָס
וועט אָבער זיין מיט די, וואָס ארבעטן אין די באראקעס? זיי ווייסן
פונ גאַרניט, נאָר דערשיסן וועט מען זיי אָן סאָפעק. איר זאָגט,
איצט איז לייכט צו אנטלויפן. איך ווייס ניט, צי ס'איז טאקע אזוי
לייכט. נאָר איך קלער, אז צוגעגרייטערהייט קאָן מען אמאָל בא שווער-
רעדע באדינגונגען אופטאָן מער, ווי ניט באטראכטערהייט בא לייכ-
טערע. ווייטער קאָנט איר טאָן, וואָס איר ווילט. איך וועל אייך ניט
שטערן, נאָר גיין וועל איך ניט מיט אייך.

ווייזט אויס, אז מיינע ווערטער האָבן געווירקט, אלע האָבן זיך
וידער גענומען צו דער ארבעט.

אינן אָוונט האָב איך זיך באגעגנט מיט באָרעכנ. ער האָט אָנגע-
הויבן דערפונ, אז מײנע ווערטער אינ פרויענ-באוואק: „אונדזער אר-
בעט וועט פאר אונדז קיינער נישט אָפטאָנ“, האָבן געמאכט א גרויסן
רוישעם, אלע האָבן גוט פארשטאנען זייער מיינ. נאָך דערביי איז
אינ א זייט געשטאנען איינער א הויכער, א דארער, איינ אויג איז
בא אימ שטענדיק פארושמורעט, עפּשער האָב איך באמערקט, דאָס
איז דער קאפּאָ בושעצקי, א מײַסער פארשוין, פאר אימ דארפ מעג
זיך היטן.

— איך האָב נישט קיינ סיבע זיך צו היטן, — האָב איך געענט-
פערט, — איך קלײב זיך נישט צו טאָן קיינ שום זאך אויסער דעם,
וואָס מע הייסט.

— איך פארשטיי, איר דארפט מיר אזוי ענטפערן, נאָך מיר
מוזן זיך פונדעסטוועגן צונויפריידן, — האָט באָרעכ געזאָגט. — פראנצ
האָט אנומלטן געגעבן אָנצוהערעניש, אז ס׳איז פאראן היטלערס א
באשטימונג איבערלאָזן פון די יידן א געוויסן פּראָצענט. און מיר,
די ארבעטער פון לאָגער, גייען אריין אין דעם פּראָצענט. און שטעלט
זיך פאָר, ס׳זײַנען דאָ צווישן אונדז אזעלכע נאראַנימ, וואָס גלייבן
אינ דעם. איר אָבער, פארשטיי איך, וועט נישט זיצן מיט פארלייגטע
הענט. נאָך צי טראכט איר וועגן דעם, וואָס וועט זײַן מיט אונדז
אלעמען, ווען איר וועט אנטלויפן? די דײַטשן קאָנען נישט דערלאָזן,
אז דער סאָד פון אָט דעם מאָרד-לאָגער זאָל צעפויקט ווערן. וויבאלד
עמעצער וועט ווײַזן א וועג, אז ס׳איז מעגלעך צו אנטלויפן, וועלן
זיי אונדז אלעמען טייקעפ ליקווידירן. דאָס איז קלאָר.

— זאָגט מיר, — האָב איך אימ געפרעגט, — איר זײַט שוין לאנג
אינ דעם לאָגער?

— קאָרעו א יאָר.

— גלייבט איר, הייסט עס, אויך, אז די דײַטשן וועלן אייך נישט האר-
גענען. נאָך איך גלייב אינ דעם פונקט אזוי, ווי איר, פארוואָס מיינט
איר, אז איך קלײב זיך אנטלויפן?

— כאפט זיך נישט אוועקגיין, — האָט מיך באָרעכ צוגעהאלטן פארן
ארבל, — ווארט אויס נאָך א מינוט. איר ווונדערט זיך, וואָס מיר

זײַנענדיג ביז אהער נײַט אוועק, וויל איך אײַך זאָגן, מיר האָבן שױן געטראכט וועגן דעם נײַט אײַך מײַל, נאָר מיר האָבן נײַט געוואוסט, וויאזוי עס צו מאכט. איר זײַט א סאָוועטישער מענטש, א מיליטער-מאן. נעמט עס אפ זיך, זאָגט, וואָס צו טאָן, און מיר וועלן אײַך פּאָלגן. איך פּאַרשטיי, איר האָט מוירע פאַר מיר. מיר זײַנען אזוי ווייניק באקאַנט. נאָר אזוי צי אנדערש, מוזן מיר זיך צונויפריידן. איך נאָמען פון א גרופע קומ איך אײַך זאָגן: מיר געטרױען אײַך. טוט. א ווײַלע האָב איך אײַך אַנגעקוקט. ער איז געשטאַנען אנטקעגן מיר — נײַט קײן הויכער, א פעסטער, מיט א קלוג, ערלעך, ערנסט פּאָנעם. ער איז מיר געפּעלן געוואָרן.

— אזוי צי אנדערש, דאָך איך אײַך, וואָס איר האָט מיך גע-וואָרנט פון דעם בושעצקי, — האָב איך געזאָגט. — איר זײַט שױן לאנג איך לאַנער. עפּשער ווייסט איר, וויאזוי ס'איז פאַרמינרט דאָס פעלד הינטערן צױם, ווי געדיכט, איך וואָס פאַר אַן אָרדענונג? ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די לאַנערניקעס האָבן געהאַלפן אויס-גראַבן די גריבלעך, און באַרעך האָט וועגן דער מינירונג געקאַנט געבן וויכטיקע יעדעס. די ווייטערדיקע פאַרבינדונג האָבן מיר אָפּ-גרעדט צו האלטן דורך שלױמען.

נאָכדעם בין איך אוועק צו די פרויען.

אפּ די אונטערשטע נאַרעס זײַנען די אײַנווייניגערנס פונעם באראק געזעסן מיט די „מיוועכניקעס“ (אזוי האָבן איך לאַנער געהייסן אונ-דזערע סאָוועטישע) — מענטשן הונגעריקע, אויסגעמאַטערטע פון דער שווערער ארבעט, צעפאַסעוועטע פון בײַטשן, פאַררטיילטע צום טױט. נאָר ס'איז געווען גענוג א ביסעלע רױ, אײַך רױקע מינוט, מע זאָל אופגעמונטערט ווערן. באַזונדערס דאָ, איך דער געזעלשאפט פון די פרויען, האָט זיך אײַטלעכער אויסגעלייכט, אויגן האָבן געפּינקלט, א געלעך-טער האָט זיך געלאָזט הערן, אומעטום זײַנען געגאַנגען לעבעדיקע שמועסן. וועגן וואָס האָט מען דאָ נײַט גערעדט? וועגן דער מילכאָמע און אירע אויסזיכטן, וועגן לענדער און שטעט, וועגן וויסנשאפט און טעכניק, וועגן טעאטער, מוזיק און ליטעראטור, וועגן די ווידערשפּרכן פון דער מענטשלעכער נאַטור און וועגן דער צוקונפט פון דער

מענטשהייט. דאָ האָט מען געזונגען און געוויינט. דאָ האָט מען זיך געקושט. דאָ האָבן געשפילט די געפילן פון ליבע און פון אייפער-זוכט, פון אלץ, מיט וואָס א מענטשלעך הארצ לעבט און גליט. געכטן נאָך האָבן איך באַמערקט אין באַראַק א יונג מיידל מיט אונטערגעשוירענע קאשטאנעווע האָר. אין איר גאַנצן וועגן איז גע-ווען עפעס אזוינס, וואָס האָט ארויסגערופן צוטרוי. זי איז געווען א האָלענדער. ס'איז נישט געווען קלאָר, וויאזוי מיר וועלן איינער דעם אנדערן פארשטיין, נאָר ס'איז מיר אַנגעפאלן, אז פאַר אַן אַנהייב איז עס נאָך בעסער. זיצנדיק לעבן איר, וועל איך קאָנען פריי רייזן מיט מענטשן, וועגן וואָס איך וועל דאַרפן. איצט זינען מיר מיט שלוימען צוגעגאנגען גלייך צו איר. מיר האָבן זיך באַקאַנט.

איך האָב גערעדט אפּ רוסיש, זי האָט גערעדט אפּ דייטש, שלוי-מע היינט גערעדט אפּ יידיש. מיט זיין הילף איז געגאַנגען דער שמועס. דאָס האָט אָפּט געבראַבט צו קאָמישע פּלאַנטערנישן, און ס'איז מיר אליין, ס'איז דאָס זינען געווען ארום אונדז, האָבן נישט ווייניק געלאכט. פון דעם מאָל אָן האָבן מיר זיך באַגעגנט אלע אַוונט. ליוקאַ האָט דאָס מיידל געהייסן. ביסלעכווייז האָבן מיר זיך אויסגעלערנט איינע די אנדערע צו פאַרשטיין. פון איינ וואָרט פלעגט זי זיך אָן-שטויסן, וואָס איך וויל זאָגן. זי האָט שוין א סאַך איבערגעלעבט, כאָטש זי איז נאָך געווען זייער יונג.

ס'זינען אריבער עטלעכע שווערע טעג, אין פאַרלויפן פון וועל-כע ס'זינען אַנגעקומען צוויי נייע עשעלאָנען מיט קאָרבאַנעס. ווידער האָבן געגראַדערט די געגנד. איבן איינעם פון יענע אַוונטן זינען מיר גע-זעסן מיט ליוקאַ אין דרויסן אפּ א הויפן ברעטער. זי האָט א סאַך גערייכערט, פּרעג איך זי:

— ליוקאַ, וויפל ביסטו אלט?
— אכצן.

— און מיר איז פינף און דרייסיק. וואָססט געקענט זיין מיין סאָכטער, דאַרפסטו מיך פּאָלגן.

— ביטע, איך בין גרייט.

— הער אַוּף רייכערן, מיר איז עס נישט אַנגענעם.

— איך קען ניט אופהערן. נערוונ. ווייסט, וואָס דאָס הייסט?
— נערוונ הייסן אפּ רוסיש אויך נערוונ, ניט די נערוונ זינען
שולדיק, נאָר די שלעכטע געוויינשאפט.

— זאָג עס ניט. ווייסט, סאשע, וווּ איך ארבעט? איך הויפּ באַ
די קראַליקעס. דער הויפּ איז פארצאמט מיט א ברעטערנעם פארקאנ.
דורך די שפּארונעס זעט מען, ווי מע פירט זיי נאקעטע אהינ, צום
דריטן לאגער. פרויען, קינדער, מאנצבלענ. איך קוק, עס טרייסלט
מיך ווי איך פיבער, און איך קאָן ניט אָפּרייסן דעם בליק. אנדערע טוען
זיי וואָלטן וויסן, אז עמעצער הערט און קאָן זיי ענטפערן, און איך
זיטער און שוויגן. אויסשרייען, זאָגן, אז מע פירט זיי צום טויט?
וועל איך זיי דען העלפּן דערמיט? פארקערט, אזוי גייען זיי כאָטש
אָן טרערן, אָן גוואלדן, דערנידעריקן זיך ניט פאר די מערדער. נאָר
דאָס איז אזוי שרעקלעך, סאשע, אזוי שרעקלעך...
איך דעם אָונט האָט מיר ליוקא דערציילט:

זי איז ניט קיינ האַלענדערן, זי איז א יידישקע פונ דייטשלאנד.
זיי האָבן געוויינט איך האמבורג. איר פאָטער איז געווען א קאָמוניסט.
אז היטלער איז געקומען צו דער מאכט, האָט מען אים געוואָלט
ארעסטירן, נאָר ער האָט זיך באהאלטן. די מוטער האָט מען גע-
שלאָגן, געפאָדערט, זי זאָל זאָגן, וווּ געפינט זיך איר מאַן. ליוקא
האָט מען געדראָעט, אז מע וועט זי אויך שלאָגן, אויב זי וועט ניט
זאָגן, וווּ דער פאָטער באהאלט זיך. זי האָט געוויינט, נאָר גוט גע-
וויסט, אז וועגן דעם פאָטער און וועגן די, וואָס פלעגן ארײַנקומען
צו אים, דארפּ מען ניט ריידן. דערנאָך זינען זיי געלאָפּן קײַן האָ-
לאַנד. זיי האָבן געהאט א ראדיאָ-אופנעמער. אָונט-צײַט פלעגן זיך
צום פאָטער צוגויפקלייבן מענטשן, און מע האָט געהערט מאַסקווע.
דערנאָך זינען די דײַטשן אָנגעפאלן אפּ האַלאַנד, און דער פאָטער
איז ווידער אנטלאָפּן, און זי מיט דער מוטער מיט צוויי ברידער
האָט מען צוגענומען און געבראכט קײַן סאביבור. ביידע ברידער האָט
מען דעהארגעט, און זי מיט דער מוטער ארבעטן.

— סאשע, זאָג, אָט דאָ אַ וועלן מיר שוין פארענדיקן אונדזער לעבן?..

* * *

דעם 7 אָקטיאבער האָבן מיר מיט באַרעכנ געשפּילט אינעם שאַכ. איך האָב אים איבערגעגעבן דורך שלוימען, אז איך וויל אים זען. שפּילנדיק, האָבן מיר געשמועסט. מיך האָט אינטערעסירט די אָרגא-ניזאציע פונעם דער וואכ. באַרעכ האָט מיר געגעבן וועגן דעם גאנצן אויספירלעכע יעדעס. ווייטער האָבן איך אים גערעדט, זי האָט ער איבער שניידער-ווארשטאט, בא די שוסטערס, בא די סטאַליאָרעס, אינעם צווייטן לאַגער מענטשן, אפ וועלכע מע קאָנ זיך פארלאָזן.

— איר זאָגט נאָר: וואָס, ווען אונד ווי, וועט עס געטאָ ווערן, — איז געווען באַרעכע ענטפער.

— דאָס, וואָס איך וועל אייך איצט מיטילן, — האָבן איך געזאָגט, — איז א ווארשאַנט אפן ערנסטן פאל. איך האָב נאָך אונדער פלאַן, נאָר וועגן אים וועלן מיר איצט ניט רייזן. דער סטאַליער-ווארשטאט געפינט זיך 5 מעטער פונעם דער דראַט-פארצוימונג. 4 מעטער פאר-נעמען די דריי רייען דראַט. 15 מעטער דאָס מינען-פעלד, 4 מעטער גיט צו נאָך דעם מינען-פעלד. 7 מעטער רעכנט אינווייניק אינעם סטאַליער-ווארשטאט ביזן אויוון. סאכאקל האָבן מיר א מעהאלעך פונעם 35 מעטער. מע דארף אויסגראַבן א טונעל אונטן הייבן דארף מען אים פונעם אויוון. גראַבן ניט נידעריקער אונטן העכער פונעם 80 סאנטימעטער. העכער, אפ א טיפ פונעם 30 סאנטימעטער, ליגן די מי-נעס. נידעריקער וועלן מיר זיך באגעגענען מיט וואסער. אויב גראַבן 75×75, וועט אויסקומען ארויסווארפן בא 20 קובאַמעטער ערד. די אויסגעגראַבענע ערד באהאלטן, ווימל מע קאָנ, אונטערן זיל פונעם סטאַליער-ווארשטאט. אינעם פראַצעס פונעם דער ארבעט וועלן מיר אויס-זוכן נאָך אנדערע ערטער, ווי די ערד אהינצוטאָגן. גראַבן באנאכטן. אויסטיילן פונעם אונדז א ספעציאליסט, וואָס זאָל אכטונג געבן, דער טונעל זאָל ניט פארקריכן אינעם א זייט, אויך ניט צופיל אינעם דער הייבן צי אינעם דער נידער. אויסגראַבן אינעם אונדזערע באדינגונגען 20 קובאַ-מעטער דארף געדויערן א 12—15 טעג. וואָס זיינען די כעסטרוינעס פונעם דעם פלאַן? זעקס הונדערט מענטשן זאָלן איינער הינטער דעם

אנדערנאפ אלע פיר דורכקריכן 35 מעטער — פאר דעם וועט, האָב איך מירע, די צייט פון 11 אין אָונט ביז פארטאָג זיין צו וויי-ניק. מע דארף דאָך ניט בלויז דורכקריכן די 35 מעטער, נאָר אוועק אומבאמערקט ווי מעגלעך ווייטער, כּוּצ דעם קאָנען מיר ניט זיכער זיין, אז איך פארלויפ פון די שאַען, וואָס דאָס אוועקגיין וועט גע-דויערן, וועלן זיך ניט צעשפּילן קריגערייען, איטלעכער וועט וועלן זיין פון די ערשטע, אנדערע, פארקערט, וועלן אופהייבן א טומל, ווייל זיי גלייבן אין היטלערס ציונאָג צו לאָזן זיי לעבן, און זיי וועלן מירע האָבן ריוויקירן. דעריבער בעט איך אײַך, באַטראַכט די זאך, האלט זיך אן אײַצע מיט אנדערע מענטשן.

— גוט. און דער צווייטער פלאַג איז וואָס באַשטייט?

— איך דארף אים נאָך דורכטראַכטן. ער איז פארבונדן מיט אן אָנפאל אפ דער דײַטשישער אָפיצערן-גרופע, וואָס פירט אָן מיטן לאַגער. דערוויייל בעט איך אײַך פארשאַפן א 70 שאַרפע מעסערס אָדער גאָל-מעסערס, איך וועל זיי צעגעבן די פעסטערע כעוורע, טאָ-מער פאלן מיר דורכ, זאָלן מיר האָבן אין דער האַנט כּאָטש עפעס א געווער. ווייטער איז נײַטיק, אז מיך און שלוימען זאָל מען נעמען אפ ארבעט אין סטאָליער-וואַרשטאט. פון דאָרטן וועט אונדז באַקווע-מער זיין צו זען און צו טאָן, וואָס מע דארף.

— גוט, ווי ווייט מעגלעך וועט אלץ געטאָג ווערן. איך דארף אײַך נאָך עפעס זאָגן. אין אונדזער גרופע גייט אריין מאָניע פון דער קאָמאנדע יונגע כעוורע, וואָס ארבעטן בא די באַראַקעס. זייער קאפאָ געניק האָט זיך געווענדט, מע זאָל אים נעמען אין קאָן. ער וויל לויפן צוזאמען מיט אלעמען. מאָניע האָט אים, פארשטייט זיך, גע-ענטפערט, אז ער ווייסט ניט פון וואָס צו זאָגן. נאָר פאר זיך האלט מאָניע, אז די קאפאָס מעג מען נעמען, כּאָטש בושעצקי איז א הונט מיט אויערן.

— וואָס האָט איר מאָניען געענטפערט?

— איך האָב געזאָגט, אז אָן אײַך קאָן איך ניט באַשליסן.

— פארשטייט זיך, אז ווען די קאפאָס זײַנען מיט אונדז, וואָלט עס געווען א געווינס, ווייל די דײַטשן טרויען זיי, און זיי באוועגן

זיכ א סאכ פרייער איבערן לאגער. נאָר ווער ווייס, צי זיי שארן זיכ ניט צו מיט א מיין, קעדיי אונדז צו פארמאגן? שלוימע האָט געזאָגט:

— וועגן די קאפאָס וועלן מיר אַזיכ געבן אַן ענטפער. דערווייל איז אַזיט זיכ צו אַעגיינ.

דעם 8 אָקטאָבער איז ווידער אָנגעקומען אַן עשעלאַן מיט מענטשן. אינדערפרי האָט יאָנעק, דער עלטסטער איבערן סטאַליער-וואַרשטאט, ארויסגעזומען פון דער קאָלאָנע דרייען צו זיכ אַם דער אַרבעט, צווישן די דריי זינגען געווען שלוימע און איי. אינ אָונט האָט באַרעכ איבערגעגעבן שלוימען 40 גרויסע, גוט אָנגעשארפטע מעסערס.

דעם 9 אָקטאָבער אינדערפרי האָט גרישע באַקומען 25 שמיצ דערפאר, וואָס ער האָט זיגנדיק געהאקט האָלאַ. דאָס איז ביכלאל געווען אַ שלעכטער טאָג. ביז מיטיק זאָבן געכאַפט שמיצ באַ 30 מאַן. אינ אָונט איז קאלימאלי געקומען צו לייפן אַ צערודערטער.

— דו שלאַפסט, און מענטשן, אכט מאַן, קלייבן זיכ היינט אַנטלויפן. מע רופט מיכ אויכ. מאַל באלד, וואָס דו האָסט צו מאַכן. — ביסט פון זינגען אַראָפּ. וועמעס אונטער איז עס? וווּ איז ער? — גרישעס, ער איז אינ פרויענ-באראק.

— איכ גיי טייקעפּ אַהינ.

אינ באראק האָב איכ געטרעפּן אַ סאכ מענטשן. איכ בין גלייכ צוגעגאנגען צו ליוקא און געזומען זי אונטער דער האנט מיט דער באַקאַשע ארויסגיין זיצן אַ ביטל אינ הויפּ. נאָר ארויסגיין איז גע-ווען ניט אזוי פראַסט. מע האָט מיכ אַרומגערינגלט און פאַרשטאַן מיט פראַנג: וואָס הערט זיכ? וואָס וועט זינגן?..

— איכ ווייס אזוי פיל, וויפל איר, — האָב איכ געענטפערט. צו גרישען האָב איכ געזאָגט: — גיי ארויס אינ הויס אַם אַ וויילע. לוי-קא וויל מיט דיר ריידן.

איכ מיט ליוקא האָבן זיכ נאָר צוגעזעצט, איז אָנגעקומען גרישע.

— ליוקא, דו האָסט מיט גערופּן. ווילסט מיר עפעס זאָגן? זי האָט אימ אָנגעקוקט פאַרכידעשט. איכ האָב זיכ אָפּגערופּן:

— ניט זי, איך דארף מיט דיר ריידן. קאלימאלי זאָגט, איר קלייבט זיך היינט אנטלויפן?
 — קומ מיט אונדז.
 — וויאזוי רעכנט איר עס מאכן?
 — גאנץ פראָסט, לעבן אָפטרעט איז די באלויכטונג א שוואכע, דאָרט וועלן מיר אונטערשניידן דעם דראָט, שטיל דורכקריכן, אראָפֿ-
 נעמען די וואך און אוועק.
 — זייער פראָסט. נאָר לאָמיר זיך פאָרשטעלן, אז איר זינט שוין אפ יענער זייט. צי האָסטו געטראכט וועגן די, וואָס וועלן דאָ בלייבן?
 באלד ווי איר וועט אנטלויפן, וועלן די דזששן טייקעפ אלע איבע-
 ריקע פאטערן.
 — ווער איז זיי שולדיק? וואָס זיצן זיי און טוען ניט גאָרנישט?
 — און דו האָסט זיי פאָרגעלייגט עפעס א פלאן?
 — איך בין איך לאגער ניט לאנג. אפ וואָס האָבן זיי בין אהער געווארט?
 — אָט וואָס, גרישע, — האָב איך אימ דעמלט געמאָלדן, — לאָז עס צורן. פאראן מענטשן, וואָס פארנעמען זיך מיט דער זאך. שטער ניט.
 — ווער פארנעמט זיך, עפשער דו? — האָט ער מיט כויעק געפרעגט.
 — עפשער איך.
 — ווו פארנעמסטו זיך, אָט דאָ מיט איר אפ די ברעטער?
 איך האָב זיך באמיט צו זיין רויק.
 — ווארף אוועק דעם טאָן, — האָב איך געזאָגט. — ווילסט, וועל איך דיך איינשליסן איך צעטל פון די אָנפירער. וועסט באקומען אן אופגאבע. מער קאָן איך דערווייל גאָרנישט ניט זאָגן.
 — מיר ווילן מער ניט ווארטן. מיר גייען היינט אוועק.
 — אויב אזוי, — האָב איך זיך אָפגערופן, — וועל איך מיט דיר אנדערש ריידן. ווען קיינער וואָלט גאָרנישט ניט געטאָן, וואָלסטו גע-
 ווען גערעכט. נאָר די צוגרייטונג איז שוין קימאט פארענדיקט. ס'איז א פראגע פון טעג. ס'האנדלט זיך וועגן ארויספירן פונדאנען די גאנצע מאסע. ווילסטו מיט דיין גרופקעלע צעשטערן אונדזער פלאן,

אָנשפּילענ אפּ אלעמענ, וואָס, ווייל דיר דאכט זיך, אז דיר מיט
עטלעכע זיינע פּרזינט וועט זיך איינגעבן צו אַנטלויפּן? ניין. דאָס
וועט ניט גיין. איך וואָרן דיך, איך וועל אומעטומ שטעלב מענטשן,
און אויב ס'וועט נייטיק זיין...

— איז וואָס וועסטו טאָן, וועסט מיך האַרגענען?

— אויב מע וועט דארפן.

— האָב איך מיט דיר ניט וואָס צו ריידן, — האָט גרישע גע-

מאָלדן, זיך אויסגעדרייט און אוועק.

איך האָב געבעטן ליוקא צווארטן, און אליין בין איך אוועק
אין באַראַק. דאָרט האָב איך שלומען גאנץ קורץ דערציילט אומ
וואָס עס גייט און פּאַראָדנט, ער זאָל באלד אוועקשטעלב לעבן
דעם אָפּטרעט א יאט, וועלכער זאָל גוט אכטונג געבן, וואָס טוט
זיך באַמ דראָט. אויב ער וועט עפעס באַמערקן, זאָל ער טייקעס
מיר געבן צו וויסן.

איך האָב זיך אומגעקערט צו ליוקא.

— סאַשע, וועגן וואָס האָסטו גערעדט מיט גרישען?

— וועגן נאַרישקייטן.

— ניט ריכטיק. איר האָט זיך אזוי הייס געקריגט. און דזינע שמועסן

מיט אלע אנדערע מענטשן, ביים דו זיצסט מיט מיר, מיינסט, איך
פאַרשטיי ניט. איך פאַרשטיי. מיך דאַרפסטו נאָר פאַר א שירמע.

יאָ, יאָ, דאָס איז קלאָר.

— נו, גוט, לאַמיר זאָגן, אז ס'איז אזוי. נאָר דו ביסט דאָך א

טאָכטער פונ א קאָמוניסט. האָסט דאָך אליין געזאָגט, אז דו ביסט
גרייט שנעידן פונ די דזיטשן שטיקער.

— יאָ, נאָר איך האָב מוירע, סאַשע, טאָמער פאלט איר דורכ,

וועלבן זיי אונדז אלעמען פאַרטרייבן אהינ אין דריטן לאַגער. אכ,

ווען מע קאָן ארויס פונדאנען! נאָר ס'איז אומעגלעך, אומעגלעך...

זי האָט געציטערט, געהאַלטן אין איין איבערכאווערן:— פאַרוואָס

קומט עס אונדז? פאַרוואָס לאָזט מען אונדז נישט לעבן!.. פאַרוואָס?..

איך האָב זי איינגעשטילט, באַרויקט.

— ליוקא, — האָב איך זי געבעטן, — זאָג מיר צו, אז דו וועסט

זיך פאר קיינעם ניט ארויסכאפן מיט קיינ וואָרט וועגן דעם, וואָס מיר האָבן גערעדט.

— ווען איך בין נאָך געווען א קינד, — האָט זי געזאָגט מיט פאָרדראָס, — אכט יאָר אלט, האָט מיך די פּאָליציי געמאַטערט, איך זאָל זאָגן, וווּ דער טאטע באהאלט זיך, און איך האָב געשוויגן. און איצט... עכ, דו, סאשקע... מיט טרערן איך די אויגן איז ליוקא אוועקגעלאָפן איך באַראַק.

* * *

10 אָקטאָבער. אינדערפרי, פאר דער אַרבעט, האָבן מיר דער-זען שטיין באַם טויער פון ערשטן לאַגער און אומבאַקאַנטן אָפּיצער מיט א פּאַובינטעוועטער האַנט. עמעצער פונ די אלטע לאַגערניקעס האָט געזאָגט, אז דאָס איז גרייט, דער שצפ פון דער וואַך, וואָס האָט זיך אומגעקערט פון אורלויב. אפן וועג קיינ דייטשלאַנד איז איז ער בייט און אָנפלי פון אונדזער אויַאַציע פאַרווונדעט געוואָרן. די לינקע האַנט איז איך נאָך ביז איצט ניט איך אָרדענונג. ציבולסקי האָט פּאַרגעלייגט:

— ווען פראַנצ וועט אונדז הייסן זינגען, לאַמיר א קנאַק טאָן דעם אויַאַמאַרש. מע דאַרפן גרייטונען מעקאַבל-פּאַנעם זיינן. — גוט. נאָר אַלע זאָלן אונטערשאַפן.

אזוי איז געווען. דער אָבערשאַרפּירער פראַנצ האָט אפּגיבן איבערגעציילט די מענטשן, געגעבן א קאָמאַנדע—גיין, און די רוסישע זאָלן גלייך עפעס אפּזינגען. ציבולסקי האָט אונדז צוגעווינקען און אָנגעהויבן:

Мы рождены, чтоб сказку сделать былью...

און פונקט באַם דורכגיין דעם טויער האָבן אַלע דערלאַנגט:

Все выше,

и выше,

и выше

Стремим мы полет наших птиц...

גרייטונען איז דער מאַרש פון דער סאָוועטישער אויַאַציע,

ווייזט אויס, געווען גוט איינגעבאקן איב דער לעבער. אן אופגע-
קאכטער, מיט בלוט-אָנגעגאָסענע אויגן און א פארקרימט מויל איז
ער צוגעלעפן און גענומען עמייסן מיטן בייטשל די זינגער איבער
די קעפ. מיר האָבן זיך אויסגעדייט פֿון די ק'עפ, ווי ווייט מעגלעך,
נאָר ניט אופגעהערט צו גיין און צו זינגען. פראנץ האָט געקוקט
און געלאכט. דערנאָך איז ער צו צו גרייטשונ און מיט א שמיכל
גענומען אימ בארוקן. די קאָלאָגע האָט זיך דערווייזל אָפגערוקט.
ציבולסקי האָט שטיל געזאָגט:

— ער האָט פֿון אונדזערע פליער אריינגעכאפט שטארקער,
ווי מיר פֿון אימ.

און מיר האָבן אָנגעהויבן א נייע ליד.

אינ אַוונט האָט מען מיך און שלוימען איינגעלאדן אין דער
קוזניע הערן פאטעפאָן. דאָרט זיינען געווען עטלעכע לאגערניקעס
און צווישן זיי דער קאפאָ בושעצקי. זעמ פאטעפאָן האָט מען פֿון
דער וואך געבראכט צו זיי שלאָסער אפ רעמאָנט. צווישן די זאכן
אינ צווייטן לאגער האָט עמעצער געפונען עטלעכע סאָוויטישע
פלאטן. איצט האָבן מיר זיי געהערט. ווען מע פאקט אונדז מיט
די פלאטן, וואָלט מען אונדז, פארשטייט זיך, געמיימעסט, נאָר
אזוי איז שוין דאָס לעבן אין לאגער געגאנגען — אפן ראנד פונעם
טויט. דער שמייד ריימאן האָט געבאקט לאטקעס פֿון מעל און זיי
באשטאָטן מיט צוקער.

— פֿונדאנען נעמט איר צוקער און מעל? — האָט שלוימע געפרעגט.
— אלץ פֿון צווייטן לאגער. צווישן די זאכן זיינען געוויינלעך
דאָ פראָדוקטן, נעמען מיר צוביסלעך אראָפ פאר זיך שטילערהייט.
בושעצקי האָט מיר געמאכט אן אָרט, איך זאָל זיך זעצן לעבן אימ.
— עסט, — האָט ער צוגערוקט דעם טעלער מיט די לאטקעס
נעענטער צו מיר און צו שלוימען.

— א דאנק, איך קען עס ניט עסן, — האָט שלוימע געענטפערט.
— און פֿון וואָס, מיינט איר, ווערט געמאכט דער מיטיק, וואָס
מיר באקומען? טאקע פֿון די זעלבע פראָדוקטן, קיינ שום אנדערע
פראָדוקטן גיבן זיי אפ אונדז ניט אויס.

— דער קאזיאָנער מיטיק איז עפעס אנדערש. אונג עפשער זייט
איר גערעכט, נאָר מיר זינען ניט געווינט, קומט עס אונדז אויס
פריקרע. אנטשולדיקט.

אונג קעדיי מאכט א סאָפּ צו דעם ניט-אַנגענעמען שמועס, האָב
איך גענומען דערציילן וועגן פארשיידענע פלאטן, וואָס מיר איז
אויסגעקומען צו הערן. בושעצקי האָט זיך אלץ געפרווט אָנהייבן
וועגן עפעס ריידן, נאָר דער שמועס האָט זיך ניט געקלעפט.
ענדלעך האָט ער א וונק געטאָן צום שמיד, מע זאָל אריבער מיטן
פאטעפאָן אין שלאָסער-ווארשטאט, וואָס האָט זיך געמוען דערביי
אין א שכנינישן צימער. ריימאן האָט גענומען דעם פאטעפאָן, אונג
אלע האָבן זיך אופגעהויבן.

— סאשע, קומ, — האָט שלוימע געזאָגט.

— ער וועט באלד קומען, — האָט בושעצקי געענטפערט.

איך האָב באמערקט, אז אין שלאָסער-ווארשטאט באמ פּענצטער
שטייט איינער די גאנצע צייט אונג קוקט ארויס אין הויפּ.
עס, דער קאפּאָ האָט אויך מוירע, האָב איך א טראכט
געטאָן.

— איך וויל מיט אייך האָבן א שמועס, — האָט בושעצקי אָנג-
געהויבן. — איר שטויסט זיך אָן וועגן וואָס?

— פארוואָס מיינט איר, אז איך שטויס זיך אָן?

— אונג וואָס האָט איר אזוי מוירע, טאָמער מיינט איך?

— צום באדויערן, — האָב איך געזאָגט. — איז אונדז שווער זיך

צונויפריידן, ווייל איך פארשטיי ניט קיין יידיש, ניט קיין פויליש.

— מיט ליוקא רעדט איר זיך פונדעסטוועגן צונויפ, אזוי אז

די שטערונג פאלט אָפּ. איך פארשטיי רוסיש. ריידן רייד איך

שלעכט, נאָר אויב איר וועט וועלן, וועט איר מיך פארשטיין.

— פארוואָס זאָל איך ניט וועלן? וואָס באַזינג אַזערע שטעכ-

ווערטלעך?

— איך בעט אייך, שלאָגט מיך נישט איבער. הערט מיך אויס,

נאָכדעם וועט איר ענטפערן. איך לאָגער טוט זיך עפעס די לעצטע

צייט. די מענטשן זינען אומרויק.

— זיי וואָבן פֿונ וואָס אומרויק צו זײַן.
— יאָ, נאָך ביז איינער אָנקומען האָט זיך עס נישט באַמערקט
אינ אזא מאָס. ס'איז קלאָר, איר גרייט עפעס. איך וועל אייך זאָגן
פּראָסט, איר גרייט אַן אַנטרינונג.

— באַשוואַדיקן איז גרינג. וואָס פארא באַווײַזן האָט איר?
— איר טוט עס זייער פּאַרויכטיק. איר מײַדט אויס קאַמפּאַניעס.
איר פארפירט ניש קיין ברייטע שמועסן. איר פארברענגט די אָונטן
מיט ליוקא. ליוקא איז א גוטע שירמע. איך פארשטיי, עטלעכע טעג
צוריק האָט איר אינג באַראַק א וואָרפ געטאָן א וואָרט: „פאר אונדן
וועט קיינער די ארבעט ניש אָפּטאָגן.“ איר געדענקט עס, געוויס. איך
אלע ווינקעלעך האָט מען עס נאָכדעם איבערגעכאזערט, געטײטשט.
ווען איך זאָל וועלן, וואָלט איך אייך שוין בלויז פאר אַס די עט-
לעכע ווערטער געקאָנט אומברענגען. נאָך איר זעט, אז איך האָב
עס ניש געטאָן. איך ווייס, אז איר האלט מיך פאר דעם נידעריקסטן
מענטשן, אונ איך וויל זיך איצט פאר אייך ניש פארענטפערן. איך
וויל נאָך זאָגן, אז איר דארפט מיר קיין זאך ניש דערציילן, איך
ווייס אלץ, איר רעדט ניש מיט קיינעם, אָנשטאָט אייך רעדט יענער,
דער קליינינקער, שלוימע, דאכט זיך, הייסט ער, א קלוגער יונג.
איר שלאָכט איינער לעבן דעם אנדערן און האָט די מעגלעכקייט
וועגן אלץ זיך צונויפריידן, איך פארשטיי. נאָך איך מאטער אייך
ניש, ווי איר זעט, אונ קלייב זיך ניש מאסערן.

— רעדט ווייטער, איך הער, — האָב איך זיך אָפּגערופן, ווען
בושעצקי איז אפ א ווילע אנשווינג געוואָרן.

— סאשא, — האָט דעמלט בושעצקי געזאָגט, — איך לייג אייך
פאָר: נעמט מיך פאר א שוטעפ אינ דער אונטערנעמונג. צוזאמען
וועלן מיר זי דורכפירן א כאכ גרינגער אונ געשיקטער. מיר, די
קאפאָס, האָבן די מעגלעכקייט אינ דער צייט פונ דער ארבעט פריי
ארומגיין איבער אלע לאגערן כוז דעם נומ. 3. מיר קאָנען ריידן
מיט וועמען מע דארף, ניש ארויסרופנדיק קיין כשאד. באַטראַכט
נאָך, ווי נוצלעך מיר קאָנען אייך זײַן. איר וועט פרעגן, פארוואָס
לייג איך עס אייך פאָר? גאָר פאָשעט. ווילל איך גלייב ניש דעם

דייטש. פראנצ זאגט אונדז צו פארשיידענע גליקן. מיר האבן פרי-
ווילעגייס, נאָר אז ס'וועט האלטן בא ליקווידירן דעם לאגער, וועלן
מיר שטיין אפ איינ ברעטל מיט איינ, מע וועט אונדז אויך אומ-
ברענגען. דאָס איז קלאָר.

— גוט, וואָס איר פארשטייט עס, — האָב איך געזאָגט, — נאָר
פארוואָס ווענדט איר זיך צו מיר?

— וויל איר פירט אָן מיט דער זאך. איר זעט דאָך שוין, אז
איך ווייס עס. צו וואָס פאטערן צייט אפ איבעריקע רייד? מיר ווילן
איינ העלפן. מיר ווילן גיין מיט איינ.

— ווער איז עס — מיר?

— איך און דער קאפאָ געניק.

— און שמיד?

— ער קאָן מאסערן.

איך האָב זיך ניט איינ מאָל צוגעקוקט צו בושעצקי. דער פיד-
זשאַק צעשפיליט, די קעפּקע אפ א זינט, מיטן צוגעזשורעטן
אויג, גייט ער אומ איבערן לאגער מיטע באלעבאָס, שטענדיק
מיטן בייטש, דערלויבט זיך צו שלאָגן די לאגערניקעס. טאָמער
געפעלט אימ עמעצער פון די מיידלעך, וועט ער איר אזוי לאנג
דערגיין די יאָרן, ביז זי וועט אימ נאָכגעבן. דאָך, ער זאָל אפ
עמעצן מאסערן די דייטשן, האָט מען ניט געהערט.

— זאָגט, — האָב איך פלוצעם א פרעג געטאָן. — איר וואָלט גע-
קאָנט דערהארגענען א דייטש?

בושעצקי האָט געענטפערט ניט באלד.

— אויב דאָס וואָלט נייטיק געווען צוליב דער זאך — יאָ.

— און גלאט אזוי, אָן קיין שום נויט, אָט ווי זיי דערהאר-
גענען הונדערטער טויזנטער ברידער און שוועסטער אונדווערע —
וואָלט איר געקאָנט?

ער האָט געשוויגן א ווילע.

— שווער צו זאָגן, איך האָב וועגן דעם ניט געמאכט.

— נו, צייט גיין שלאָפן, א גוטן, — האָב איך געמאכט א סאָפּ
צו דעם שמועס און בין אוועק צו זיך.

ס'איז געווען קלאָר, אז די קאפּאָט וואָלט געקאָנט ברענגען א סאכ נוצן, נאָר צי מעג מעג זיי געטרויענ? בזשעצקי האָט זיכ פארטראכט, וועג איכ האָב אימ געפרעגט, צי ער וואָלט געקאָנט דערהארגענע א דייטש. א פארעטער וואָלט באלד געענטפערט, אז ער איז גרייט אפ אלץ, ווייטער—ווייסט אימ דער טיפּוול, וואָס ער איז אויסן. שווער אריינצוקרייבן איז אזא נעשאַמע. איז דער נאכט זיגען מיר מיט שלוימען שפעט איינגעשלאַפּן. ס'איז געווען וועגן וואָס צו ריידן.

* * *

11 אָקטאָבער. אינדערפרי האָבן מיר פּלוצעם דערהערט שרעקלעכע געשרייען אונ גלייכ נאָכ דעם— א שיסעריי פּונ אווטאָמאטן. באלד איז אָפּגעגעבן געוואָרן א באפעל ניט ארויסגיין פּונ די וואר-שטאטן. די טויערן פּונ ערשטן לאגער האָט מעג פארמאכט. די וואכ האָט מעג אומעטום פארשטארקט, די געשרייען אונ זיי שיסעריי האָבן זיכ אלץ צעוואקסן. — ווי מיינסטו, וואָס איז געשענ?— האָט שלוימע געפרעגט, מיר דאכט זיכ, די שיסעריי הערט זיכ פּונ „נאָרד-לאגער“. עפּשער האָבן די כעוורע דאָרט זיכ ניט איינגעהאלטן אין געמאכט פּיס? — ניין, ס'איז ניט דאָרטן, מע שיסט נעענטער, ערגעץ איז צווייטן לאגער, איכ הער פרויען-קוילעס, ס'איז, וויזנט אויס, אָנגעקו-מעג אג עשעלאָן, נאָר וואָס באטייט די שיסעריי? ס'האָט געדויערט א צייט, ביז ס'איז שטיל געוואָרן. ערשט ארום 5 אזיגער פארנאכט זיגען מיר געווירע געוואָרן, וואָס עס איז געשען.

ס'איז אָנגעקומען אן עשעלאָן. וועג די מענטשן זיגען שוין געוועגן אויסגעשלאָן, האָבן זיי זיכ אפּאָנעם אָנגעשטיסן, ווהיג מע פּירט זיי, אונ איז שרעק זיכ א לאָז געטאָן לויפּן נאקעטערהייט. נאָר ווהיג קאָב מעג דאָ לויפּן? זיי זיגען שוין איז לאגער, פּונ אלע זייטן פארצאמט. זיגען זיי דערלאָפּן ביזן צאמ, אונ פּונ דאָרט האָט מעג זיי באגעגנט מיט א פּייער פּונ אווטאָמאטן אונ ביקסן.

א סאכ זײנענ געפאלן פון די קוילן, די איבעריקע האָט מען פאר-
נומען און אוועקגעפירט אין די גאז-קאמערן.

דאָס מאָל האָבן די שײטערס געפלאקערט ביז שפעט אין אָוונט. מיט
שטורעם זײנען די פלאמען געשטיגן צום פינצטערן הארבסטיקן
הימל און געוואָרפן א שרעקלעכע אָפשיצן אפן גאנצן לאַגער און
ווייט ארום אפ דער געגנט. שטום פאר שוידער, האָבן מיר געקוקט
אפ די פּײער, אין וועלכע ס'האָבן געברענט די קערפערס פון און-
דזערע פארפּײניקטע שוועסטער און ברידער.

12 אָקטאָבער. אפ אייביק וועט מיר פארבלייבן אין זיקאַרן דער
טאָג. אכצן מאן פון אונדזערע לאַגערניקעס זײנען שוין עטלעכע
מעסלעס געלעגן קראַנק. אינדערפרי אין באַראַק אריין א גרופע
דײטשן מיט פראַנצן אין דער שפיצ. פראַנצ האָט באפוילן, די
קראַנקע זאָלן טייקעפן אופשטיין און גיין. ס'איז געווען קלאָר:
מע פירט זיי צום טויט. צווישן די אכצן איז געווען א יונגערמאן
פון האַלאַנד. ער האָט זיך קוימ געהאלטן אפ די פיס. זײן פרוי
האָט זיך דערוווסט, ווהיגן מע האָט אוועקגעפירט איר מאן. האָט
זי זיך אַ לאַז געטאָן נאָך דער קאַלאָנע.

— מערדער! — האָט זי זיך ארופגעוואָרפן אפ די דײטשן מיט
קוילעס, — איך ווייס, ווהיגן איר פירט מײן מאן. נעמט מיך איניינעם
מיט אים. איך וויל נישט, איר הערט, איך וויל נישט לעבן אָן אים. מער-
דער! אויסוואַרפן!

זי האָט אָנגעכאפט דעם מאן פאר א האנט און, אונטערהאלטן-
דיק אים, האָט זי אוועקגעשפאנט צוזאמען מיט דער קאַלאָנע — צום
טויט.

מיטיק-צײט האָבן מיר אָפגערעדט מיט שלוימען, אז אפ 9 אזײ-
גער אין אָוונט רופן מיר צונויף א באַראַטונג מיט אן ענגער גרופע
מענטשן.

די באַראַטונג איז פאָרגעקומען אין סטאַליער-ווארשטאט. געווען
זײנען באַרעכ, שלוימע, דער עלטסטער פון דער סטאַליער-בריגאדע
יאנעק, דער עלטסטער פון די שנײדער יוזעפ, דער שוסטער יאקוב,
מאָניע, איך און נאָך צוויי.

אינ הויפ און באמ טויער פון ערשטן לאגער זינען צעשטעלט געווען מענטשן, וואָס האָבן אַכטונג געגעבן אַפּ דער באַוועגונג און האָבן אונדז געדאַרפֿט צו וויסן געבן, טאַמער דאַרפֿ מען זיך צעגייבן. פֿריער טאַר אַלץ האָבן איך דערציילט וועגן מיין שמועס מיט בושעצקינע אינ געבעטן, די כאַוויירימ זאָלן זאָגן זייער מיינונג, צי קאָן מען אים אַרייַנעמען אינ אונדזער גרופּע. די אַלגעמיינע מיינונג איז געווען, אַז מע קאָן און מע דאַרפֿ עס טאָן. מאַניע איז אַוועק און האָט זיך אינגיכטן אומגעקערט מיט בושעצקינע. — בושעצקי, — האָבן איך געזאָגט, — מיר האָבן באַשראַסן אַינלאַדן אַיך אַפּ אונדזער באַראַטונג. איך קלער, איר פאַרשטייט אַליין, וואָס פאַר אַן אַכטייעס איר נעמט אַפּ זיך דערמיט, וואָס איר זינט געקומען אַהער. טאַמער פאַלן מיר דורכ, ווערט איר געטייט איינער פֿון די ערשטע.

— איך פאַרשטיי, — האָט בושעצקי געענטפֿערט, — איר קאָנט זיין רויך. — איז אָט, כאַוויירימ, מיין פֿלאַן איז אזא: פֿריער טאַר אַלץ מוזן מיר פאַרניכטן די אָפיצערן-גרופּע, וואָס פירט אָן מיטן לאַגער. פאַרשטייט זיך, אַיינציקווייז, אָן דעם מינדסטן ראַש, נאָר אינ אַ קורצן טערמינ. איך רעכנן, אינ פאַרלויפֿ פֿון איינ שאַ, ניט מער. אינ אַ קירצערער צייט וועט זיך ניט אַיינגעבן עס אָפּצוטאָן, און לענגער פאַרציען די זאַך איז געפֿערלעך. מע קאָן זיך כאַפֿן, אַז סע פֿעלט עמעצער פֿון זיי, און אופֿהייבן אַ ליאַרעם. די אופֿגאַבע פֿון דערהאַרגענען די דייַטשישע אָפיצערן וועלן אויספירן אָפּגעקליבענע מענטשן פֿון אונדזערע סאָוועטישע קריגס-געפֿאַנגענע, וואָס איך קען זיי פֿערזענלעך און ווייסן, אַז מע קאָן זיך אַפּ זיי פאַרלאָזן. קלאָר, אַז פאַר אזא אַרבעט פֿאַדערן זיך דרייַסטע, אַנטשלאָסענע מענטשן מיט אַ פֿעסטער האַנט. אַ רעגע וואַקלעניש, אַ דורכפאַל באַ אַיינעם קאָן אומברענגען אַלעמען. נאָך מיטיק, האַלב פיר, וועט דער קאַפּאָ בושעצקי אָפּפירן אינ צווייטן לאַגער מיט עפֿעס אַ טערעז דרייַ מענטשן, וועלכע איך וועל אים אָנווייזן. די דרייַ וועלן פאַרניכטן די פיר היטלעריסטן, וואָס אַרבעטן דאָרטן. באַרעכ דאַרפֿ באַזאָרגן, די אָפיצערן זאָלן

איינציקווייז אריינקומענ אינ דעם לאַקאל, ווו ס'וועט מעגלעך זיין אויסצופירן די פארניכטונג. ער דארף אויך באזאָרגן, אז פון מאַמענט, ווען די פארניכטונג פון די היטלעריסטן וועט זיך אָנהייבן, זאָל פון לאַגער קיינער ניט ארויס. ווער ס'וועט פרוּווּ אופהייבן א טומל, דארף מען אימ טייקעפ צווינגען שטיל ווערן אָדער אימ פארניכטן. ביז פיר אזויגער דארף די אָפּעראַציע אינ צווייטן לאַגער זיין פארענדיקט. פיר אזויגער וועלן ספּעציעלע מענטשן איבערשניידן די טעלע-פּאָנ-פארבינדונג, וואָס גייט דורכן צווייטן לאַגער צום וואַ-רעזערוו. די שנורן דארף מען אָפּשניידן באַ ביידע סטויפּעס און באהאַלטן, מע זאָל די פארבינדונג ניט קאָנען גיך אופשטעלן.

אינ דעם זעלבן מאַמענט הייבט זיך אָן די פארניכטונג פון די אָפיצערן אינ אונדזער לאַגער. איינציקווייז ווערן די אָפיצערן איינ-געלאדן אינ די ווארשטאטן. אינ יעדן ווארשטאט וועלן שטיין גרייט צוויי מענטשן, וואָס ווערן די פארניכטונג אויספירן. ביז האלב פינף דארף אלץ זיין פארענדיקט.

האלב פינף שטעלן בושעצקי מיט געניקן אויס אלע לאַגערניקעס קלוימערשט אפ צו פירן זיי צו דער ארבעט, און די קאָלאָנע נעמט זיך באוועגן צום ארויסגאנג. אינ די ערשטע רייען גייען אונדזערע מיזרעכניקעס. די פאָדערשטע פאלן אָן אפן געווער-מאגאזין. די איבעריקע גייען ווייטער, צודעקנדיק דעם אָנפאל. די, וואָס האָבן פארכאפט געווער, יאָגן אָן די קאָלאָנע, פארלויפן פאָרויס, נעמען אראָפּ באַם טויער די וואַ און פאלן אָן אפ דער קאראול-געביידע. ס'קאָן זיך מאַכן, די וואַ זיך כאַפן פריער, ווי מיר רע-כענען אויס, איבערשניידן אונדז דעם וועג צום טויער און עפענען א פּייער פון די צוויי קוילנווארפער, וואָס זיי האָבן דאָרטן. גוט, אויב אונדז וועט זיך איינגעבן צו פארכאפן געווער, דעמלט וועלן מיר אריינטרעטן אינ א שלאכט. נאָר טאָמער גיט זיך עס ניט אַזיין, מוזן מיר פאָרויסזען אַן אנדער אויסוועג.

ניט ווייט פונעם סטאָליער-ווארשטאט, קימאט הארט באַם דראַט, שטייט דאָס אָפיצערן-הויז. מע דארף קלערן, אַז אויב אפילע דאָס שטיקל פעלד אינ שכינעס איז מינירט, איז נאָר מיט סיגנאַל-מינעס,

וואָס זײַנען ניט געפערלעכ. אָט דאָ, הינטער דעם אָפּיצערן-הויז, דארפּ מען דורכהאָבן דעם דראָט. די פּאָדערשטע דארפּן וואַרפּן פּאָרויס פּאר זיך שטיינער. אין די ערטער, וווּ ס'וועלן פּאלן די שטיינער, וועלן זיך די מינעס אומרייסן, און דער וועג וועט אפּ אזא אויפן כּאָטש טיילווייז פּונ זיי אָפּגערייניקט ווערן.

דאָס איז דער פּלאַן. איך מיט שלוימען האָבן דורכגעטראַכט די זאך ניט איין מאל. קיינ בעסערע וואַריאַנטן זענן מיר ניט. זאָל איצט אַיטלעכער דורכטראַכטן, צי וועט ער קאָנען באַזאָרגן, ווי מע דארפּ, אלץ, וואָס געהערט צו אייך. מאָרגן אין אָונט וועלן מיר זיך ווידער באַגעגענען. געדענקט, כאַוויירי, אז פּאר קיינעם ניט — ניט פּאר קיינ ברודער, ניט פּאר קיינ ווייב, ניט פּאר קיינ פּריינט טאָרט איר זיך ניט אַרויסכאַפּן מיט קיינ איין וואָרט וועגן דעם, וואָס מיר האָבן דאָ אָפּגעוועדט. קיינ דיסקוסיעס זײַנען ניט געווען, איינציקווייז איז מען זיך פּאָנאָדערגעגאַנגען.

איך האָב די לעצטע טעג באַמערקט, אז דער וואַך, וואָס גייט אין קאַראָל, גיט מען אַרויס אלע אינדערפרי פּאַטראָנעס, צו פינף שטיק אַיטלעכע. און ווען זיי בייטן זיך אפּן פּאָסט, גיבן זיי איבער די פּאַטראָנעס איינער דעם אַנדערן. דערפּונ האָט מען געקאָנט מאַכן דעם אויספיר, אז ווען די וואַכלייט געפינען זיך אויסערן קאַראָל, האָבן זיי באַ זיך קיינ פּאַטראָנעס ניט. איך האָב עס געוואָלט קאָנ-טראָלירן און האָב זיך צונויפּגעוועדט מיט בושעצקי, מע זאָל מיך מאָרגן שיקן מיט עפעס אַ רעמאָנט אין דעם באַזאָן, וווּ די וואַך שטייט איינ.

דעם 13 אָקטאָבער 10 אַזייגער אינדערפרי איז מען אין סטאָ-ליער-וואַרשטאָט אַריינגעקומען מיט אַ פּאָדערונג באלד שיקן אַ מענטשן אין באַראַק פּונ דער וואַך. מע דארפּ דאָרט פּאַריכטן די טירן. יאַנעק האָט געשיקט מיך.

פּרֶזער פּאר אלץ בין איך זיך דורכגעגאַנגען איבער אלע אָפּטיי-לונגען פּונעם באַראַק, באַקוקט אומעטומ די טירן. אַרייַן אין אַ צי-מער, וווּ ס'איז קיינער ניט געווען, האָב איך צוגעמאַכט די טיר קליימערשט זי אַויסצופּרווון און האָב אפּגיבן אַן עפּן געטאָן איינע

פֿון די שאַפּעס. אינ ווינקל איז געשטאנען א ביקס. איך האָב אַרײַנ-
געקוקט אין מאַגאזין-קעסטל — קײַן פּאַטראָנעס זײַנען דאָרט נײַט גע-
ווען. דער פּאַטראָנשאַס אַפּ דער פּאָליצע איז אױך געווען לײַדיק.
אינ אַ צװײטער שאַפּע — דאָס זעלבע.

ווען איך האָב זיך אומגעקערט אינ סטאָליער-וואַרשטאַט, בין
איך אַרױף אַפּן בױדעם. פֿון דאָרטן האָט מען גוט געזען די געגנט
אַפּ יענער זײַט פֿונעם צױם. לײַנס פֿון די לאַגער-טױערן איז געווען
די אײַזנבאַן. הײַנטער איר — די סטאַנציע און נאָכדעם אַ וואַלד.
רעכטס, פֿינף הונדערט מעטער אָפּגערוקט, אױך אַ וואַלד. אַפּן וועג
זײַנען געלעגן צעוואָרפּן קלעצער. גלײַכ אַנטקעגן האָבן געאַרבעט
פּאָליאַקן, געפֿירט געהילצ. ס'איז געווען קלאָר — לױפּן דאַרף מען
רעכטס.

אינ דעם אָוונט איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס: מאַרגן,
דעם 14 אָקטאָבער, אַנטלױפּן מיר.

* * *

דעם 14 אָקטאָבער איז געווען אַ לױטערער, זױניקער טאָג.
באַנאַכט האָבן מיר צעגעבן די מעסערס, וואָס זײַנען שױן פֿון
פֿריער געווען צוגעגרייט, און אױך עטלעכע צענדליק נײַט קײַן
גרויסע העק, באַקוועמע צום באַהאַלטן זײַ אונטער דער פּאַלע, וואָס
די שמידן האָבן געמאַכט לױט אונדזער באַשטעלונג. יענע, וואָס
האָבן זיך באַזונדערס גענייטיקט, האָבן באַקומען וואַרעמע זאַכען.
ווען און וואַזוי מיר גײַען אַוועק, האָבן געוויסט בלױז די אָנפֿירער.
איך האָב געאַרבעט אין פֿיליאַל פֿונעם סטאָליער-וואַרשטאַט.
דורך די פּענצטער האָט מען פֿונדאַנען געזען דעם גאַנצן הױפּ
פֿונעם ערשטן לאַגער. אינ שכײַנישן באַראַק האָט געאַרבעט שלױמע
מיט אַ ספּעציעל-אָפּגעקליבענער גרופּע פֿון צוואַנציק מאַן. זײַ האָבן
געמאַכט נאַרעס. עס איז געווען אָפּגערעדט:

צו פֿיר אױגער קומט דער אונטערשאַרפֿירער בערג אַרײַן אינ
שניידער-וואַרשטאַט מעסטן דעם קאָסטױם, וואָס מע גײַט אױם דאָרט.
צו פֿיר מיט פֿופּצן קומט אַהײַן דער שעפּ פֿון דער לאַגער-וואַך

צוליב דעם זעלבן צוועק. דער שעפ פונ דריטן לאגער געטצילנגער און דער אָבערשארפֿירער גרייטשט וועלן צו פיר אויגער זיין אינ שוסטער-ווארשטאט. צו מיר אינ באראק דארפ אריין פראנצ איבער-קוקן די שאפעס. דער אונטערשארפֿירער פרידריכ גאולשטיכ וועט קאנטראָלירן אינ דער זעלבער צייט שלוימעט ארבעט. פיר אָפיצערן וועט באזאָרגן באַרעכ אינ צווייטן לאגער. די איבעריקע וועט מענ אויב מיט דעם אָדער יענעם אויסרייד איינלאדן אינ די ווארשטאטן. די כעווער, וואָס האָבן געדארפט אויספירן די פארניכטונג, האָבן דעם טאָג אלע געארבעט מיט שלוימענ. ער האָט זיי איינ-ציקוויי געשיקט צו מיר, און איכ האָב איטלעכע געזאָגט זיין אופ-גאבע. דער ערשטער איז געקומען קאלימאלי.

זיין עמעסע פאמיליע איז געווען, ווי איכ האָב שוין געזאָגט, שובייעווי. אינ 1940 יאָר האָט ער פארענדיקט דעם ראָסטאָווער אינ-סטיטוט פונ אינושעניערן טראנספּאָרטלער. דאָס איז געווען א הויכער, שלאנקער באַכער פונ א יאָר פינף און צוואנציק, מיט שווארצע עט-וואָס געקרייזלטע האָר. ווייניק בארידעוויק, פראָסט, פעסט. א גו-טער כאווער.

— מיט דיר פארשפּאַר איכ א סאכ צו ריידן, — האָב איכ אינ געזאָגט, — דו מיט בעניענ גייסט אינ שניידער-ווארשטאט. נעם מיט זיכ א הובל, א סטאמעסקע און א האק. געדענק, דאָס דארפ אָפ-געטאָן ווערן אזוי, ער זאָל קיין פיפט ניט טאָן.

— קלאָר.

— נו, גיי. איכ ווינטש דיר דערפּאָלג.

שוויגנדיק האָבן מיר א דריק געטאָן איינער דעם אנדערן די הענט, און ער איז אוועק. איכ האָב אימ געבעטן אריינשיקן צי-בולסקין.

ציבולסקי איז געווען א דאָנבאסער, א שמיסער אפ א פראכט-פור. א גרויסער, געזונטער מאנצבל פונ א יאָר 35, א גוטמוטיקער און א פריילעכער. א ביסל א פלאפלער. ס'איז אויסגעקומען א סאכ זאכטן באהאלטן פונ אימ. נאָר דאָס, וואָס ער האָט גענומען אפ זיכ, האָט ער אויסגעפירט.

— באַריס, — האָב איך אימ געזאָגט, — מיר זײַנען צוזאַמען גע-
זעסן אין קעלער. דיך קען איך מער ווי אלעמען. דו באקומסט
די שווערסטע אופגאַבע. מיט דיר וועט גיין מיכאַל און בעניע.
בושעצקי וועט אריין נאָך אייך און וועט אייך אָפּפירן אין צווייטן
לאגער צו באַרעכנ. נעמט מיט זיך העק. האָב אין זינען, באַריע,
אז דיין קלאפ וועט זיין דער ערשטער. ער דארף אלעמען צוגעבן
מוט, טאַמער האָט עמעצער פון די כעווערע, וואָס דארפן גיין מיט
דיר, מוירע, פאַרבייט אימ מיט אן אנדערן. אפ און זאך טאָר מען
קיינעם ניט צווינגען.

— זײַ רויק, סאַשע, אלע ווארטן נאָך אפ א סיגנאַל.
— פאַרגעס ניט אראָפּנעמען בא די געהאַרגעטע זייערע פּיסטאָ-
לעטן, גיי און זאָל זײַן גוט.
— עס מוז זײַן גוט.

צוויי אזייגער איז דער אונטערשאַרפּירער וואַלטער ריבא געקומען אין
ערשטן לאגער, צוגענומען בושעצקי מיט נאָך דרייען און זיי אוועקגעפירט.
דאָס האָט אונדז שטאַרק צערודערט. דער אונטערשאַרפּירער
איז געווען באַוואָפנט מיט אן אווטאָמאַט, און געוויינלעך פלעגט מען
פירן אפ דער ארבעט אָן אווטאָמאַטן. וואָס זשע איז געשען?
מיר האָבן דעם פאַקט פאַרבונדן מיט אן עפּיזאָד, וואָס האָט
זיך אָפּגעשפּילט מיט א שאַ פּרזער, און דאָס האָט פאַרגרעסערט
אונדזער אומרו. יאנעק האָט פון אינדערפרי אָנגעטאָן זײַן בעסערן
קאָסטיומ. לויפן וועט אויסקומען, ווי מע שטייט און מע גייט, דארף
מען כאַטש פאַרכאַפן מיט זיך דאָס בעסטע, וואָס מע האָט. פראנצ
האָט אימ דערזען, האָט ער זיך אָפּגערופּן:
— עמעצער פראוועט דאָ א כאסענע, וואָס דו האָסט זיך אזוי
אויסגעפּוצט?

איך בין אוועקגעלאָפּן צו יאנעקן אין סטאַליער-ווארשטאַט.
— טייקע געוויר ווערן, ווהינג האָט מען אוועקגעפירט בושעצקי.
— וויאזוי?
— דאָס איז אייער זאך. איר, ווי א בריגאדיר, קאָנט זיך דאָ
פרייער שאפן ווי איך.

א גאנצע שאָ אין אריבער אינ מירעדיקער אָנשטרענגונג, מיר
האָבן ניט געוואָסט, וווּ מיר האלטן אין דער וועלט.
דריי אזויגער אין צו מיר אריין דער קאפּאָ געניק און צו וויסן
געגעבן, אז בושעצקינע האָט מען גענומען אין „גאָרד-לאַגער“, ער זאָל
דאָרט מיט זיי מענטשן צונויפלייגן געהילצ. און אזויווי זיי זיינען
געגאנגען אָן א וואכ, האָט דער אונטערשארפירער מיטגענומען אן
אוואָמאט.

— איר ווייסט, — פרעג איכ, — אז בושעצקי האָט געזאָלט אָפּפירן
עטלעכע מענטשן אין צווייטן לאַגער?
— איכ ווייס.

— איצט וועט איר זיי אָפּפירן.
— דאָס אין אומעגלעכ. איכ האָב קיין רעכט ניט אהין אריינצוגיין.
— איר מוזט. זאָגט, אז בושעצקי אין ניטאָ און מע דארפ
דאָרט עפעס מאכן. טראכט עפעס צו.

— לאַמיר עס בעסער אָפּלייגן אפּ מאָרגן, ווען בושעצקי וועט זיין.
ס'איז אָבער געווען קלאָר, אז מע טאָר ניט אָפּלייגן די זאכ
אפילע אפּ איין טאָג. כאַטש די צוגרייטונג האָט זיך געפירט אין אן
ענג קרייז, נאָר אז עפעס דארפ אינגיכטן געשען, דאָס האָבן אלע
געשפירט. דערופּ זיינען געווען גענוג באווייזן. איך איינעם פון
יענע טעג איז אויסגעפאלן יאָמקיפער. פרומע ייִדן האָבן געדאוונט,
געבעטן גאָט. עמעצער האָט א זאָג געטאָן: „בעט ניט גאָט, בעט
סאשקען, ער וועט אייך גיכער העלפן.“ אין דער ענטפער געווען:
„מיר בעטן גאָט, ער זאָל העלפן סאשקען.“ פראגן: וואָס הערט זיך?
וואָס וועט זיין? האָט מען מיר געשטעלט אפּ שריט און טריט.
איך פלעג זיך קוימ ארויסדרייען פון זיי.

כוצ דעם איז געווען נאָך א סיבע, וואָס האָט אונדז געצווונ-
גען זיך צו אַינלן. גאָמערסקי האָט געדארפט אינגיכטן זיך אומקערן.
פראנצ מיט אלע זיינע שטיק אין געווען א שפילכל אין פארגלייך
מיט יענעם.

— ניין, — האָב איך דעם קאפּאָ געמאָלדן קאטעגאָריש. — פאר
דעם, וואָס דארפ געשען היינט, קאָן מאָרגן זיין צו שפעט. מיר

האָבן זיך צונויפגעווערט, איר האָט געגעבן אַינער האַסקאָמע. כאָפּן צוריק אינ אַזא איניעג — דאָס גייט ניט. טוט, וואָס איך הייס. צוואַנציק מינוט נאָך דרײַ איז געניק אַרײַן צו שלוימען אינ באַראַק, אונ איך האָב דורכט פּענצטער געזען, ווי ער מיט ציבול-סקינ אונ נאָך צווייען גייען אוועק צום צווייטן לאַגער. דער אונטערשארפּירער ערנסט בערג איז צוגעריטן צום שניידער-וואַרשטאט פּרײַער, ווי עס איז געווען באַשטימט. ער איז אַראָפּ פּונעם פּערד, געלאָזט עס שטיין מיט אַראָפּגעפּאלענע לייצעס אונ איז אַרײַן.

אינווייניק איז עס, לויט די יעדלעס, וואָס איך האָב שפּעטער באַקומען, צוגעגאַנגען אזוי: ווען דער אונטערשארפּירער איז אַרײַן, האָבן זיך אלע, ווי געוויינלעך, אַפּגעשטעלט. שובּייען (קאלימאלי) איז אָפּגעטראָטן צום ברעג טיש. לעבן פּיסל פּונ טיש, איז דעם ווינקל, איז צוגעדעקט מיט א גימנאַסטיאַרקע געלענג די האַק. דער אונטערשארפּירער האָט אַראָפּגענומען דעם גאַרטל מיטן קאַבור אונ איניינעם מיטן פּיסטאָלעט אַנידערגעלייגט אפּן טיש. ער האָט אַראָפּגענומען דעם פּרענטש. יוזעפּ דער שניידער איז גלייך צוגע-שפּרונגען מיטן קאַסטיומ אונ גענומען מעסטן. סעניע האָט זיך צו-גערוקט צום טיש, ער זאָל קאָנען, טאַמער וועט גייטיק זײַן, איבער-כאַפּן דעם פּיסטאָלעט. יוזעפּ האָט אויסגעדייט דעם דײַטש מיטן רוקן צו שובּייען, דערקלערנדיק, אַז דאָס איז קלוימערשט גייטיק צוליב דעם, קעדיי אפּן קאַסטיומ זאָל בעסער פּאלן די שײַן. איז דעם מאַמענט האָט שובּייען דערלאנגט דעם היטלעריסט מיט דער פּלאַטישקער זײַט פּונ דער האַק איבערן קאַפּ. יענער האָט א שרעק-לעכן געשריי געטאָן... דאָס פּערד איז דרויסן האָט זיך א צאַפּל געטאָן אונ אָנגעשפּיצט די אויערן. דער צווייטער קלאַפּ האָט דעם היטלעריסט שטום געמאַכט אפּ אייביק. דעם קערפּער האָט מען פּאַרוקט אונטערן בעט אונ פּאַרדעקט מיט זאַכטן. מע האָט אויך פּאַר-שאַרט אונ פּאַרדעקט די בלוט-פּלעקן אפּ דער פּאַדלאָגע.

באלד נאָכדעם איז שובּייען אַרײַנגעלאָפּן צו מיר אינ באַראַק.

נאָ, געמ.

ער האָט מיר דערלאנגט דעם דײַטש פּיסטאָלעט.
— איצט, אויב עמעצער וועט אפילע וועלן, איז שױן אומעג-
לעך כאפן צוריק. א דאנק דיר, קאלימאלי.
מיר האָבן זיך ארומגענומען אונ צעקושט. ער האָט געײלט.
דער צווייטער קונד האָט געדארפט אינגיכט זײַן אין ווארשטאט.
— לױפ. לױפ. צוריק. ווי האָבן זיך געהאלטן די איבעריקע כעוורעז?
— אויסגעצײכנט.

שובײַעו איז אוועק צו זיך. אינ צען מינוט ארומ איז אינ
שניידער-ווארשטאט אריײַן דער שעפ פון דער גאנצער לאגער-וואכ
דער אָבערשארפּיורער ערבערט העלם.
צוריק איז ער שױן ניט ארויס. טעניע האָט אימ אַנידערגעלייגט
באלד, ווי ער איז אריבערגעטראַטן די שוועל.

פּינקטלעך 4 אויגען, ווי ס'איז אָפּגערעדט געווען, איז דער
שעפ פון דרייטן לאגער דער אָבערשארפּיורער געטצײנגער געקומען
אינ שוסטער-ווארשטאט. ארקאדי ווייספאפּיר האָט רעמאַנטירט א
טאבורעט, גרישע איז געשטאנען בא דער טיר.

דער אויבער-מאלכאמאָוועס איז געווען מילד געשטימט.
— הײַנט איז אינ דרויסן די זון, ווארעם, גוט, — האָט ער גע-
פלאפלט, — די שטױל זײַנען פארטיק?

— ביטע, — האָט יאקוב ציגעטראַגן די שטױל. — מעסט זיי אָן.
— היי, דו, יאקוב, — האָט דער אָבערשארפּיורער, מעסטנדיק,
גערעדט. — אינ פינף טעג ארומ פאָר איך קײַן דײַטשלאנד. מוזט
אופנייען פאר מײַן פראו א פאָר טופליעס. נאָר געדענק.
— איך האָפּ, אז אײַער פראו וועט בלײַבן צופרידן, — האָט
יאקוב געענטפערט.

דאָ האָט ארקאדי דערלאנגט מיט דער האק. דעם פּײַגער האָט
מען פאר די פּײַט אָפּגעשלעפּט אינ א ווינקל אונ פארוואָרפן מיט
שמאטעס. דאָס בלוט האָט מען אײַליק פארשאַטן מיט זאמד. דער אָבערשאר-
פּיורער גרישוט איז שױן געגאנגען אינ ווארשטאט נאָך זײַן באשטעלונג.
א פערטל אפ פינף האָט זיך ציבולסקי אומגעקערט פון צווייטן
לאגער. ער איז געווען אופגערעגט, נאָר ניט צעטומלט.

— פארטיק אלע פיר... האָט ער געמאַלדן, — די טעלעפאָן-פאר-
בינדונג איז אויך איבערגעשניטן, וווּ מע דארף. פונעם צווייטן לאגער
לאַזט זיך קיינמאָל נישט אַרויס. באַרעכ האלט דאָרטן די אָרדענונג.
ער בעט, מע זאָל באַצייטנס אָו וויסן געבן, ווען אַרויספירן דעם
אוילעם.

— וווּ זינען די פיסטאַלעטן?

— צוויי זינען דאָרטן געבליבן. איינער איז באַ מיר, איינער
באַ מיכאילן.

— איך אָרדענונג. גיי דערווייַל איך באַראַק צו שלוימען.

* * *

פיר אזיגער איז געקומען ליוקא. איך האָב זי אַרויסגערופן.
— ליוקא, — האָב איך איר געזאָגט, — איך א האלבער שפּאַ אַרום
אַנטלויפן מיר אלע, טו זיך איבער איך מענערשע זאַכן. איך וואלד
וועט דיר איך דיין קליידל זיין אי קאלט, אי אומבאַקוועם.
— ווער לויפט? וויאָזוי? וואָס רעדסטו? סאַשע!

— ליוקא, טייערע, פאַטער נישט קיין צייט אפּ איבעריקע רייד, —
האָב איך איר געזאָגט. — קימאט אלע אָפּיצערן פונעם לאגער האָבן
מיר שוין דערהאַרגעט. קיין שום וואַקלענישן זינען נישט מעגלעך.
— יאָ, יאָ, איך פאַרשטיי, סאַשע, איך בין אָנגעשראַקן. אזוי-
פיל צייט זאָב איך שטענדיק פאַר די אויגן געהאַט דעם טויט. קוק
נישט אפּ מיר, טו, וואָס מע דארף.

— ליוקא, דו זעסט, מיר האָבן שוין אָנגעהויבן צאָלן. ערשט
אָנגעהויבן, ווארט, לאַמיר זיך נאָר אַרויסרייסן פונדאַנען... זיי מוטיק,
זיי שטאַרק, ליוקא. איך בעט דיך.

— סאַשע, איך האָב מוידע. איך האָב מוידע... — האָט דאָס
מיידל גערעדט, ווי איך פּיבער. — ניין, קוק נישט אפּ מיר אזוי...
איך האָב מוידע. נישט פאַר זיך. מיר איז שוין אלציינס, אלציינס... נאָר מיט
דיר וואָס וועט זיין. אויב דו פאַלסט דורכ, שטעלסטו זיך פאַר,
וואָס די מערדער וועלן טאָן מיט דיר?

זי האָט אַרומגעכאַפט מיין האַלדז, באַהאַלטן דאָס פאַנעם אפּ

מינן ברוסט און זיך צעוויינט. מיט ווייכקייט האָט מען אין דער מינוט גאַרניט געקאַנט מאַכן.

— טייקעס זאָלסטו זיך נעמען אין די הענט, — האָב אַ געזאָגט מיט דער גאַנצער שטרענגקייט, אפּ וועלכער איך בין פּייק געווען, — ווי שעמסטו זיך ניט? ביסט דאָך א טאַכטער פּונ א קאַמוניסט. גיי טו זיך איבער. ס'וועט זיין א סיגנאל, קומ און שטעל זיך לעבן מיר. זאָג, ליוקא, דו גלייבסט מיר?

— יאָ, טאשע, איך גלייב.

— זאָג איך דיר: דו מוזט לעבן, און דאָס, וואָס מיר טרעטן אין דער איינציקער וועג צו בלייבן לעבן. דו פאַרשטייסט, מיר מוזן לעבן. מיר טאָרן ניט אומקומען, וויל מיר מוזן נעקאַמט נעמען. לויפ גיכער.

זי איז אוועקגעלאָפּן. איגיכט האָט זי זיך אומגעקערט, איבער געטאָן אין מענערשע זאכן. אין דער האנט האָט זי געהאלטן אַ בעזע.

— דעם בעזעם האָב איך גענומען, טאָמער פרעגט עמעצער, וואָס טו איך דאָ, — האָט זי זיך פאַרענטפּערט.

ליוקא האָט ארויסגענומען פּונ בוזעם א מענערש אויבערדעמל און מיר דערלאנגט.

— וואָס איז עט? — האָב איך געפרעגט.

— טו אָן.

— איך בין דאָך שוין אין א העמדל.

— טו אָן.

— צו וואָס?

— טאשע, איך בעט דיך, טו עס אָן, ס'וועט דיר ברענגען גליק.

— ליוקא, ליבע, איך גלייב ניט אין די באַבעמייסעס, און

איך האָב קיין צייט ניט.

— ניי, דו וועסט אָנטאָן, דו מוזט אָנטאָן, — האָט זי זיך איינגע-

געשפּאַרט און אומגעוולדיק גענומען אַראָפּשלעפּן פּונ מיר דעם פּיזשואַק.

— אויב דו ווילסט עס ניט טאָן צוליב מיר, — האָט זי געזאָגט, —

טו עס צוליב דיין טאָכטער. זאָגסט, אז זי איז דיר טייערער פֿונ
אָלץ, טו עס צוליב איר, אינ דעם העמדל וועסטו אומעטומ דורכגיין,
אלע געפארן, און אז דו וועסט דורכגיין, וועלן מיר אויך לעבן.
איך האָב אפגיכ ארופגעכאפט אפ זיך דאָס העמדל און געמאכט
א סאָפּ צו דעם געשפרעכ. א שמייכל פֿונ פֿרייד האָט באלויכטן
דאָס פּאָנעם פֿונעם מיידל. זי האָט מיך א קוש געטאָן אינ די ליפֿן
און איז האַסטיק ארויסגעלאָפֿן פֿונ באַראַק.
א פֿראַנצויזישער ייד, וואָס האָט געארבעט מיט מיר אינ פֿיליאָל
און האָט צוגעקוקט די סצענע, איז צוגעגאנגען צו מיר און ערנסט
געזאָגט:

— שפעט ניט פֿונ דעם העמדל, גלייב: ס'איז דאָס גליק. ליוקא
האָט עס דיר געבראכט.

* * *

האלב פינף האָט זיך פֿונ „נאָרד-לאַגער“ אומגעקערט בושעצקי
מיט זיין גרופּע. אינ דער זעלבער צייט האָט זיך אינ הויפּ באַוווּזן
דער אונטערשארפֿירער גאולשטיכ. שלוימע איז ארויסגעלאָפֿן צו אימ.
— אונטערשארפֿירער, איך ווייס ניט וויאזוי ווייטער מאַכט די
נארעס, איך מוז האָבן אַייערע אָנווייזונגען. די מענטשן שטייען אָן
ארבעט.

דער אונטערשארפֿירער האָט זיך געלאָזט גיין צום באַראַק. נאָכ
אימ איז נאָכגעגאנגען דער קאפּאָ שמיד. באלד ווי איך האָב עס
באמערקט, בינ איך ארויסגעלאָפֿן צו בושעצקי.

— נעמט צו שמידן. ער טאָר אינ באַראַק ניט אַרײַן.

בושעצקי האָט אָנגענומען שמידן פֿאר א האַנט.

— גיי ניט אהינ, — האָט ער אימ געזאָגט.

— וואָס איז עפעס?

— אויב דו ווילסט ארויס א לעבעדיקער, מיש זיך ניט. קימאט
אלע אָפֿיצערן זינען שוין דערהארגעט. מע קוקט נאָכ דיין יעדן
קער און ווענד. מיש זיך ניט, זאָגט מען דיר.

א פֿאַרציטערטער האָט שמיד אויסגעהערט בושעצקי'ס רייד, די

ליפּן האָבן זיך אים געטרייטלט, און ער האָט נישט געקאָנט אויס-
ריידן קיינ איינ וואָרט.

דערווייל איז מען אינווייניג פארטיק געוואָרן מיטן אונטערשאר-
פירער. שלוימע אליינ האָט אים אנידערגעלייגט. אָט דער קלייניג-
קער, דארינקער שלוימע האָט אים איינ מאל דערלאנגט מיט דער
שארפער זייט פונ דער האק איבערן נאקן און פארשפאָרט איבער-
צוכאווערן.

ס'איז שוין צייט געווען געבן א סיגנאל, נאָר פראנצ האָט נאָך
געלעבט. ער האָט זיך נישט געזילט קומען באקאָן די שאפעס, וועל-
כע ער האָט געדארפט באקוקן, לויט ווי מיר האָבן אָפגערעדוט. ער
איז פריער געווען אינ הויפ, נאָר אינ ווארשטאט איז ער נישט אריין.
דער קאָפּ פונ דער לאגער-אדמיניסטראציע איז נאָך נישט געווען
ארפאָגענומען.

אונדזערע בלעכער זייגען אָנגעקומען מיט בלעכענע טרויבן אינ
די הענט. אינ די טרויבן האָבן זיי געבראכט זעקס ביקסן מיט
פאטראָנעס. איינע א מיידל האָט געבראכט פאטראָנעס פאר די פיט-
טאָלעטן. זי האָט זיי גענומען אפ דער קווארטיר בא די געהאר-
געטע אָפציערן. ס'איז אָנגעקומען א יעדע, אז ענגעל—א לאָדזער
שלאָסער, האָט אינ גאראזש, ווו ער האָט אינ דעם טאָג געארבעט,
דערהארגעט דעם אונטערשארפירער וואלטער ריבא. דער דייטש
איז אריין אינ גאראזש מיטן אוטאָמאט. ענגעלן האָט עס אויסגע-
וויזן פארדעכטיק, און ער האָט אים געפאטערט באלד אפ דער
שוועל. ס'איז קלאָר געווען, אז די מייסע אינ גאראזש וועט גיך
באוויסט ווערן. מער טאָר מען נישט ווארטן. נאָר וואָס טוט מען מיט
פראנצ?

— כאפט אים דער טייול, — האָט שלוימע געזאָגט, — מע וועט אים
פריער אָדער שפעטער איינטיילן די פאָרציע בליי, וואָס אים קומט,
אָן אונדז. צייט אוועק פונדאנען. ס'איז טייער יעדע מינוט.
א רענע האָבן מיר זיך צוגעהערט. אינ לאגער האָט געהערשט א
טויטע שטילקייט. איך האָב געהייסן בזשעצקין געבן א סיגנאל. אינ
דער שטילקייט האָט א הילכ געטאָן א שניידיקער פייפ. שלוימע

הָאָט אוועקגעשיקט א באַכער אינ צווייטן לאַגער צו וויסן געבן,
אז מע גייט ארויס.

פון אלע זייטן האָבן א פלייצ געטאָן מענטשן.

פון פריער זיינען געווען אויסגעטיילט 70 מאן קימאט דורכויס
פון אונדזערע סאָוועטישע קריגס-געפאנגענע, וואָס האָבן געדארפט
אַנפאלן אפן געווער-מאגאזין, מאכמעס דעם האָבן זיי פארנומען אין
דער קאָלאָנע די פאָדערשטע רייע. נאָר די גאנצע איבעריקע מאסע,
וואָס האָט זיך בלויז אָנגעשטויסן, אז עפעס גרייט זיך, און ניט
געוויסט ווען און וויאזוי, האָט איצט, געוויירע ווערנדיק אינ דער
לעצטער מינוט, וואָס עס איז געשען, זיך גענומען שטופן און שטויסן.
איטלעכער האָט מוירע געהאט צו בלייבן פון הינטן און זיך
געשפארט פאָרויס. אזוי אומגעאָרדנט זיינען מיר צוגעגאנגען ביזן
טויער פונעם ערשטן לאַגער.

דאָ איז אונדז אנטקעגן אָנגעקומען דער קאָמאנדיר פון קאראול,
א דייַטש פון ביינאוואָלגע.

— איר, אינ אייער מאמעס מאמען אריין, איר האָט געהערט
דעם פייַפּ, וואָס זשע שטויסט איר זיך, ווי א טשערעדע. שטעלט
זיך אויס צו דריין!

עטלעכע העק האָבן מיטאמאָל, ווי לויט א קאָמאנדע, זיך א ווייז
געטאָן פון אונטער די פאָלעס און זיך אראָפּגעלאָזן אפ זיין קאָפּ.
אינ דעם מאָמענט האָט זיך צו אונדז דערנענטערט די קאָלאָנע
פון צווייטן לאַגער. אייניקע פרויען, דערשיטערטע פון דעם אומגע-
ריכטן בילד, האָבן אופגעהויבן א קוויטש, עמעצער איז שוין גרייט
געווען כאלעשן. עמעצער האָט זיך א לאָז געטאָן לויפן ווהיג די
אויגן טראָגן. ס'איז קלאָר געווען, אז בא דער לאַגע קאָנ וועגן
אויסשטעלן דעם אוילעם אינ א שטרענג-געאָרדנטער קאָלאָנע קיין
רייך ניט זיין. איך האָב הייליך אויסגערופּן:

— כאוויירימ, פאָרויס!

— פאָרויס! — האָט עמעצער אונטערגעכאפט פון רעכטס.

— פאר אונדזער פאָטעראַנד! פאר כטאלינענ! פאָרויס!

ווי א דונער האָבן אָט די שטאָלצע אויסרופן אויסגעקלונגען

אינ דעם לאגער פון טויט. אינ די אויסרופן האָבן זיך אינ זיער מינוט פארייניקט יידן פון רוסלאנד און פון פוילן, פון האָלאַנד און פראנקרײַך, פון טשעכאָסלאָוואַקיע און זײַטשלאַנד. זעקס הונד-דערט צעווייטעקטע, אויסגעבענקטע מענטשן האָבן מיט א שטרעמ-דיקן „הורא“ זיך א ריס געטאָן צו לעבן און פרייהייט.

דער אָנפאל אפן געווער-מאנאזינ האָט זיך ניט איינגעגעבן, א שטארקער אווטאָמאטן-פייער האָט אונדז איבערגעצאמט דעם וועג אהינ. די מערהייט האָט זיך א לאָז געטאָן צום צענטראַלן ארויסגאנג, צעקוועטשט דעם וואכמאן און, שיסנדיק פון די עטלעכע ביקסן, וואָס זיי האָבן בא זיך געהאט, פארווארפנדיק די פאשיסטן, וואָס זיי האָבן באגעגנט, מיט שטיינער, פארשיטנדיק זיי די אויגן מיט זאמד, זינענ זיי ארויס פון טויער און אוועקגעלאָפן צום וואַלד.

איין גרופע האָט זיך א נעם געטאָן לינקס. איך האָב געזען, ווי זיי האָבן דורכגעהאקט דעם שטעק-דראָט. ווייטער האָבן זיי אָבער נאָך געהאט דורכצוגיין א מינענ-פעלד 15 מעטער די ברייט. דאָרט זינענ זיכער א סאך פון זיי אומגעקומען.

איך מיט א טייל מענטשן האָבן זיך אוועקגעלאָזט צום אָפּיצערן-הויז, און דאָרט האָבן מיר געמאכט א דורכגאנג אינ דער דראָט-פארצאמונג. מײַן כעזשבן, אז דאָס פעלד הינטערן אָפּיצערן-הויז איז ניט מינירט, האָט זיך בארעכטיקט. ניט ווייט פון צוים זינענ דריי פון אונדז געבליבן ליגן, ס'איז אָבער אויט מעגלעך, אז זיי זינענ געפאלן ניט פון מינעס, נאָך פון קוילן, ווייל פון פארשיידענע זייטן האָט מען פון מאָל צו מאָל אינ אונדז געשאָסן.

אָט זינענ מיר שוין אפ יענער זייט צוים, אפ יענער זייט מינענ-פעלד. אָט זינענ מיר שוין דורכגעלאָפן א הונדערט מעטער. נאָך א הונדערט מעטער... גיכער, גיכער דורכלויפן דעם אויסגע-האקטן נאקעטן פאס, ווו דײַן לײב איז אזוי אָפּן פאר די אויגן פון די פאופאָלגער, אזוי אומבאשיצט פאר זייערע קוילן. גיכער, גיכער אריין אינ וואַלד, צווישן די ביימער, אונטער זייער צודעק... אָט בין איך שוין אינ זייער שאָטן.

א ווייַע האָב איך זיך אָפּגעשטעלט איבערצוכאפן דעם אָטעם

און זיך אומציקוקן אפ צוריק. אָפּגעשטאַנענע מאַנצבלעך און פּרויען
זײַנען אײַנגעבויענענערהײט געלאָפּן צום וואַלד, האָבן זיך דערנעענ-
טערט. וווּ איז ליוקא? וווּ איז שלוימע?..

* * *

שפּעטער האָבן איך אין דער פּרעסע באַגעגנט אײַניקע נעמען
פּונ די, וואָס האָבן זיך געדאַטעוועט פּונ סאַביבור.
דער סטאַליער כאַימ פּאָווראָזניק, א כעלמער, א סאַלדאַט פּונ
דער פּוילישער אַרמײ, וואָס איז נאָך אין 1939 יאָר אַרײַנגעפּאלן
צו די דײַטשן אין געפּאַנגענשאַפּט און איז אַנטלאָפּן פּונ לאַגער
אײַננעם מיט אונדז, באַשרײַבט אזוי דעם לעצטן מאָמענט:
„מיר האָבן זיך אַ לאַז געטאַן צום צײַט. דעם שטעכ-דראַקט
האַבן מיר דורכגעריסן גאַנצ גיך, ווער מיט וואָס עס האָט גע-
קאָנט. דעם גראָבן זײַנען מיר אויך איבערגעקומען אָן באַזונדערע
שוועריקײַטן, נאָר אפּ די מינעס זײַנען אומגעקומען א סאַך מענטשן...
אין וואַלד האָט סאַשקע באַפוילן אלעמען זיך צעטיילן אפּ קליינע
גרופּעס און זוכן אַ וועג צו די פּאַרטיזאַנער.“
די האַלענדערן זעלמאַ וויינבערג דערציילט:

„ווען איך לאַגער איז פּאַרגעקומען דער אופּשטאַנד, האָט זיך מיר
אײַנגעגעבן צו אַנטלויפּן. צוזאַמען מיט מיר זײַנען אַנטלאָפּן נאָך
צוויי מײַדלעך — קעטי האַקעס פּונ דער שטאָט האַכ און אורזשליאַ שטערן
פּונ דײַטשלאַנד. קעטי איז דערנאָך אַרײַב אין אַ פּאַרטיזאַנישן אָט-
ריאַד און איז דאָרט געשטאַרבן פּונ טיפּוס. אורזשליאַ האָט אויך
אַ צײַט מילכאַמע געהאַלטן אין אַ פּאַרטיזאַנישן אָטריאַד. אַיצט איז
זי אין וואַלדאָווא. צוזאַמען מיט איר בין איך געווען אין וועסטער-
בורג, אין פּיכט און אין טורמע. צוזאַמען מיט איר בין איך געווען
אין סאַביבור און פּונ דאָרט אַנטלאָפּן.“

* * *

ס'איז שווער צו זאָגן פּינקטלעך, וויפּל מענטשן זײַנען אומגע-
קומען אײַנעם מאָמענט פּונ דורכרייסן. די ווייט גרעסטע מערהײַט

איז פונ לאגער ארויס. א סאכ זינענ געפאלנ פונ קוילנ אפ דעם אויסגעהאקטן אָפּגענעמ פּאס צווישן לאגער און וואלד.

ס'איז אָפּגערעדט געווען, אז אינ וואלד שטעלט מען זיכ ניט אָפּ, מע לויפט ווייטער, צעשיטנדיק זיכ גרופקעסוויז אין פארשי-דענע זיטן. די פוילישע יודן זינען אוועק אפ מיירעוון, אינ דער ריכטונג צו כעלמ. די באקאנטשאפט מיט דער שפראכ פונ דער בא-פעלקערונג און מיט די וועגן פונ דער געגנט האָט זיי געצויגן אהינ. מיר, סאָוועטישע מענטשן, זינען אוועק אפ מיזרעכ. באוונ-דערס אומבאהאלפן האָבן זיכ געפילט די האָלענדישע, פראנצויזישע און דייטשישע יודן, וואָס האָבן אפ דעם גאנצן ריזיקן שעטעכ ארומ און ארומ מיט קיינעם זיכ ניט געקאָנט צונויפריידן.

די ביקסן-און אווטאָמאטן-שיסעריי, וואָס האָט נאָכ א צייט זיכ געלאָזט הערן פונ הינטן, האָט אונדז געדינט, ווי אן אָריענטיר. מיר האָבן געוויסט, אז דאָרט איז דער לאגער. די טעלעפאָן-פאר-בינדונג איז געווען איבערגעשניטן, און פראנצ האָט נאָכ ניט גע-קאָנט ארויסרופן צו הילף קיין אנדער טייל. ביסלעכוויז האָבן זיכ די שאָסן דערווייטערט און ענדלעך זינען זיי אינגאנצן שטיל געוואָרן.

ס'איז שוין געווען טונקל, ווען פונ רעכטס האָט זיכ ווידער דערהערט א שיסעריי, דערווייל נאָכ ניט נאָענט און טויב. ס'איז געווען קלאָר, אז דאָס איז מען שוין ארויס אפ געיעג נאָכ אונדז. דער צוילעם האָט באמערקט, אז איכ האָב זיכ אָפּגעשטעלט. צו מיר זינען צו באַריס ציבולסקי, ארקאדי ווייטפאפיר. — ווו איז ליוקא? ווו איז שלימע?

דערופ האָט קיינער גאָרניט געקאָנט ענטפערן. איכ האָב פאָרגעלייגט גיין ווייטער א גאנצע נאכט. גיין זאָל מען אינ א שורע, איינער הינטער דעם אנדערן. איכ בין דער פאָ-דערשטער. נאָכ מיר ציבולסקי, ארקאדי שליסט די ריי. ניט רייכערן, ניט ריינדן, ניט אָפּשטיין, ניט פארלויפן פאָרויס. אז דער פאָדער-שטער לייגט זיכ, לייגט זיכ אלע. אז סע ווייזט זיכ א ראקעטע, טייקעס זיכ אנדערלייגן. ניט דערלאָזן קיין פאניק, וואָס עס זאָל ניט געשען.

אזוי זינענ מיר אוועק. דאָ פֿונ איינ זייט, דאָ פֿונ א צווייטער
איז אלעמאָל צו אונדז צוגעקומענ עמעצער. איטלעכנ האָב איכ גע-
פרעגט: צי האָט ער ניט געזענ ליוקא? צי האָט ער ניט געזענ שלוימענ?
קיינער האָט זיי ניט געזענ.

מיר זינענ ארויס פֿונ וואַלד. א דריי קילאָמעטער זינענ מיר
געגאנגענ דורכ אָפענעם פעלד. דאָ האָט אונדז איבערגעהאקט דעם
וועג. א קאנאל פֿונ א 5—6 מעטער די ברייט. דער קאנאל איז גע-
ווענ א טיפער, צופֿוס ניט אדורכצוגיין. מיר זינענ אוועק לענגויס
דעם קאנאל. פֿלוצעם האָב איכ א 50 מעטער ווייטער באַמערקט א
גרופע מענטשן. מיר האָבן זיכ באלד אנדערגעלייגט. אַרקאדי האָט
באקומענ אַן אופגאבע אויסצושפירן, ווער דאָס איז.

פֿונ אָנהייב האָט ער זיכ געשארט אפֿן בויכ, נאָר באלד איז ער
אופגעשטאנענ און זיכ א לאָז געטאָן גלייכ צו יענער גרופע. אינ
עטלעכע מינוט ארום האָט ער זיכ אומגעקערט.

— סאשע, דאָס זינענ אונדזערע. זיי האָבן דאָ געטראָפֿן קלע-
צער באַם ברעג און שיפֿן זיכ איבער אפֿ יענער זייט. קאלימאלי
איז מיט דער גרופע.

אפֿ די קלעצער האָבן מיר אלע זיכ איבערגעשיפֿט אפֿ יענער
זייט פֿונעם קאנאל.

וועגן ליוקא האָט שובֿייעוו ניט געהאט קיין שום יעדיעס, נאָר
שליימענ האָט ער געזענ. שלוימע איז פֿארווונדעט געוואָרן, נאָכ
איינער ער איז אריין אין וואַלד. א דריי קילאָמעטער איז ער פֿונ-
דעסטוועגן געלאָפֿן, מער איז ער שוינ ניט געווענ אימשטאנד זיכ
צו האַלטן אפֿ די פֿיס. ער האָט געבעטן, מע זאָל אימ דערשיסן.
די פֿוילישע האָבן געזאָגט, אז זיי נעמענ אימ אפֿ זיכ. זיי וועלן
אימ ניט פֿארלאָזן.

סיארא שלעכטע בסורע דאָס איז געווענ, סיארא ווייטעק! ארויס-
רייסן זיכ פֿונ לאַגער און שוינ אפֿן וועג צו דער פֿריי בלייבן
ליגן אומבאהאַלפֿן. מיר זינענ געווענ ווי ברידער. וועגן וואָס האָבן
מיר ניט איבערגעשמועסט אינ די נעכט, לינגדיק איינער לעבן דעם
אנדערן. זיי גלייכער פֿארשטאנד, זיין רוקייט, זיין מוט, זיין גע-

טרנישאפט האָבנ מיכ אונטערגעהאלטן אינ די שווערסטע מאַמענטן.
דעם אופשטאנד אינ לאגער האָבנ מיר געגרייט צוזאמען, מיט אימ
האָבנ מיר זיכ באראטן וועגן יעדער קלייניקייט אונ וועגן די וויכ-
טיקסטע שרייט. וואָס איז מיט אימ געוואָרן? צי וועט נאָכ פונ אימ
אמאָל אָנקומען עפעס א גרוס?

אונ ליוקא— איר געשאנק האָב איכ געטראָגן אפ מינן לייב, זי
האָט מייר אזוי געטרויט, ווו איז זי איצט? וואָס איז מיט איר?
איצט זינען מיר שוינ געווען א גרופע פונ 57 מאנ. מיר האָבנ
געמאכט נאָכ א פינפ קילאָמעטער. ס'האָט זיכ דערהערט א גערויש
פונ א דורכגייענדיקן צוג. פאר אונדז האָט זיכ געשפרייט א ברייט-
אָפענער שעטעכ, באוואקסן מיט ניט קיינ הויכע, שיטערלעכ צעוואָר-
פענע קוסטעס, מיר האָבנ זיכ אָפגעשטעלט. ס'איז געווען ניט ווייט
צו שארען, אונ ס'איז צייט געווען צו טראכטן וועגן דעם, ווו
איבערזינן דעם טאָג. ס'איז געווען קלאָר, אז באטאָג וועט מען אונדז
זוכן. די וועלדלעכ אינ דעם ווינקל זינען געווען ניט קיינ טיפע
אונ האָבנ זיכ געלאָזט גרינג דורכטאפן אינ אלע ריכטונגען. מיר
האָבנ זיכ אן אייצע געהאלטן מיט ציבולסקין אונ שובייעוו. ס'איז
געבליבן, אז אמבעסטן איז זיכ צעשיטן דאָ אינ די קוסטעס טאקע
דערפאר, ווייל ס'איז אן אָפן אָרט, נאָענט פונ דער אייזנבאן, אונ
קיינעם וועט ניט איינפאלן דאָ אונדז צו זוכן. נאָר מע דארפ זיכ
גוט פארמאסקירן, לייגן אומבאוועגלעכ אונ קיינ פיפס ניט טאָן.
איכ האָב פריער געשיקט א פאָר מענטשן, זיי זאָלן פאָרויכטיק
דורכנישטערן די קוסטעס אפ א היפשן מעהאלעכ אינ אלע זייטן,
דערנאָכ האָבנ זיכ אלע דאָרט אויסגעלייגט.

ס'האָט אָנגעהויבן טאָגן. א רעגנדל האָט געמאראקעט. איצט,
בא דער שניי, האָט מען געקאָנט, ווי סע דארפ צו זיין, זיכ ארום-
קוקן, וואָס טוט זיכ ארום אונדז. ארקאדי מיט באָריס ציבולסקי
זינען אוועק אינ איינ זייט, איכ מיט שובייעוו— אינ א צווייטער.
מיר זינען דורכגעגאנגען א 500 מעטער אונ זינען אָנגעקומען צו
א הויל פעלד. אפן האָריוואָנט, עטלעכע קילאָמעטער ווייט, האָט
זיכ געזען א וואלד. מיר האָבנ זיכ אומגעקערט אפ אונדזער אָרט

און זיך צוגעשפארט אָפּרױענ. אינ א האלבער שאַ אַרומ האָט זיך באוויזן ציבולסקי מיט ארקאדי. זיי האָבן דערציילט: א הונדערט מעטער פונדאנען גייט דורך די אַיזנבאַן. רעכטס, אן ערעך א קילאַ-מעטער פונדאנען, געפינט זיך די סטאַנציע. נעענטער אהער ארבעטן פּאָליאַקן אָן א וואכ. מער האָבן זיי קיינ זאך ניט געזען.

נעענטער צו דער אַיזנבאַן האָבן מיר געשטעלט גוט פאַרמאַס-קירטע צוויי מענטשן, וואָס האָבן געדאַרפט נאַכשפירן נאָך דער באוועגונג אינ דעם ווינקל און געבן צו וויסן וועגן אַרצ, וואָס קאָן אונדז אינטערעסירן. אלע דריי שאַ האָבן זיך די פּאָסטנס געביטן.

א גאַנצן טאָג זיינען אומגעפּלויגן איבער אונדז אערפּלאַנען. צוויי זיינען דורכגעפּלויגן גאַנצן נידעריק איבער די קוסטעס, וווּ מיר זיינען געלעגן. צו אונדז האָבן זיך דערטראַגן די שטימען פון די פּאָליאַקן, וואָס האָבן געאַרבעט בא דער אַיזנבאַן. אונדזערע מענטשן זיינען געלעגן, ווי צוגעוואקסענע צו דער ערד, איבערגע-דעקט מיט צווייגלעך, און האָבן זיך ניט גערירט פון אַרט, ביז ס'איז טונקל געוואָרן.

אזוי איז אריבער דער ערשטער טאָג פון אונדזער פּרייזייט, דער 15 אָקטאָבער 1943 יאָר.

אַנהייב אָוונט. מיר האָבן זיך נאָר אופּגעהויבן פון די ערטער, זיינען אונדז אנטקעגן אָנגעקומען צוויי מענטשן. זיי האָבן זיך בא-וועגט זייער פּאָרזיכטיק. מיר האָבן זיך גלייך אָנגעשטויסן, אז דאָס זיינען אונדזערע. ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז זיי זיינען שוין געווען באַמ בון און גייען פון דאָרטן.

— פאַרוואָס זייט איר ניט אריבער?

האָבן זיי אונדז דערציילט: ניט ווייט פונעם טייך זיינען זיי אריין אינ א כוּטאַר. דאָרט האָט מען זיי געזאָגט, אז די נאַכט זיינען אָנגעקומען צום ברעג א סאַכ סאָלאַטן און די אריבערגענג ווערן שטרענג באוואכט.

ווי יעדן ניי-צוגעקומענע פון די אנטלאָפּענע, האָבן איך זיי געפּרעגט, צי האָבן זיי ניט באגעגנט ערגעץ ליוקאַ, און אומגעריכט איז דער ענטפּער געווען:

יאָ. זײַ האָבן זי באגעגנט אײַן וואלד. זי איז אוועק מיט די פוילישע אפּ כעלמ.

הײַט עס, זי איז דאָ, זי אָטעמט מיט פרייער לופט. וווּ איז זי איצט? ווער פירט זי, מיט וואָס פארא סטעזשקעלעך, צי וועט ער זי קאָנען ארויספירן צום לעבן?..

מיר זײַנען געגאנגען אויסגעצויגן אינ א שורע אינ דער נעכ-טיקער אָרדענונג: איכ מיט ציבולסקי פון פאָרנט, שובײַעוו אונ אר-קאדי צו לעצט. דורכגעגאנגען א פינף קילאָמעטער, זײַנען מיר ארייַב אינ א וואלד. דאָ האָבן מיר זיכ אָפגעשטעלט.

ווייטער גײַן צוזאמען אינ אזא צאָל האָט ניט געהאט קײַן זײַן. מיר וואָלטן זיכ צופיל געוואָרפן אינ די ארייַב. ס'וואָלט אריכ אר-מעגלעך געווען צו באַזאָרגן מיט עסן אזוימיל מענטשן. מיר האָבן זיכ דעריבער צעטיילט אפּ קליינע גרופעס, אונ יעדע גרופע איז אוועק מיט איר וועג.

* * *

מײַן גרופע איז באשטאנען פון 9 מענטשן, צווישן זײַ: שובײַעוו, באָריס ציבולסקי, ארקאדי וויספאפיר, מיכאַל איצקאוויטש, סעמאָב מאזרקעוויטש.

אונדזער ריכטונג איז געווען אפּ מיזרעכ. אונדזער וועגווייזער איז געווען דער פּאָליאר-שטערן. ס'זײַנען געווען שטערנדיקע נעכט: אונדזער ערשטע אופגאבע איז געווען אריבער דעם בוג. צוליב דעם האָט מען געדארפט געפײַנען דאָס פאסיקע אָרט אונ די פאסיקע צײַט. אינ שטילע אָפגעלעגענע כוּטאָרן האָבן מיר זיכ פארשאפט פראָדוקטן אונ געקריגן די נײַטיקע יעדעס אונ אָנווייזונגען. מע האָט אונדז געוואָרנט, וועלכע ערטער מע דארפ אויסמײַדן, וווּ ס'איז גלייכער איבערווארטן, ווייל פון סאביבורער לאגער, וווּ מע ברענגט מענטשן, איז מען זיכ צעלאָפּן, אונ די דײַטשן קערן איצט איבער אינ דער געגנט אלע ווינקעלעך.

מיר זײַנען ארויס צו די כוּטאָרן סטאוויקי — אָנדערהאלבן קילאָ-מעטער פונעם בוג. א גאנצן טאָג זײַנען מיר געווען אינ וואלד. אז

ס'איז פּינצטער געוואָרן, זינען מיר זאלבערדיט אריין אין אינעם פון די כוּטאַרן. די איבעריקע זינען געווען אויסגעשטעלט אין דרויסן אזוי, זיי זאָלן קאָנען באַציטנס געבן צו וויסן, טאָמער דארפּ מען זיך אָפּטראָגן.

אין שטוב האָט געברענט א לעמפל. באַמ טיש איז געשטאנען א יונג פון א יאָר 28, מיט לאַנגע העלע האָר, אריבערגעפאלענע איבערן ווייסן שטערן. אין א צעשפּיליעט העמדל, אין ברייטע שאַ-רואַרן, א באַרוועסער, איז ער געשטאנען באַמ טיש און געשינט טאבאק. באַמ אויוונ איז געזעסן א זאָקן. אין א ווייטן ווינקל אפּ דער רעכטער זייט איז פון דער סטעליע אַראָפּגעהאַנגען א וויגעלע מיט אַן איינשלאָפּנדיק קינד. א יונגע פרוי האָט, אָנטרעטנדיק מיטן פּוס אפּ א שטריקל, שטיל געשאַקלט דאָס וויגעלע און דערביי געשפינט.

— א גוטן אָונט, מע מעג אריין?

— קומט אריין, — האָט געענטפערט דער יונג אפּ א ריינעם רוסיש.

— באלעבאָסטע, פּאַרהענג די פענצטער, — האָט באַריס פּאַרגעליינט.

— דאָס קאָן מען, — האָט זי געענטפערט און זיך אופּגעהויבן

עס צו טאָן.

— זעצט זיך צו, — האָט דער אלטער זיך אָפּגערופּן.

מיר האָבן זיך צוגעזעצט. די באלעבאָטימ האָבן געשווינגן.

— עפּשער קאָנט איר אונדז זאָגן, וווּ קאָן מען דאָ אריבער

דעם בוג? — האָט שובייעוו געפרעגט.

— איך ווייס ניט, — האָט דער יונגער געענטפערט.

— איר, פּאָטער, — האָבן איך זיך געווענדט צום אלטן, — וווינט

שוין דאָ לאַנג. איר דארפט וויסן, מע זאָגט, לעבן סטאָוקי איז דאָ

א פּליטקע אָרט, וווּ מע קאָן אריבער.

— נו, אז מע האָט אייך געזאָגט, איז גייט. מיר ווייסן ניט.

מיר גייען ניט צום בוג און טאָרן אהיין ניט גיין. זיצט, רוט זיך

אָפּ, מיר טרייבן אייך ניט, נאָר ווייסן ווייסן מיר ניט קיין זאך.

דער שמועס האָט געדויערט באַ אַ שאַ צייט. מיר האָבן געזאָגט,

אז מיר לויפּן פון געפּאָנגענשאַפט און ווילן זיך דערקלייבן אהיימ, ווער איז

דאָנבאָס, ווער איז דאָסטאָוו, מוירע האָבן פּאַר אונדז איז ניטאָ וואָס.

— אָט וואָס, כעוורע, — האָט דער יונגער נאָכ א גאנצ לאנג
שווינג זיך אָפגערופן, — איך וועל אייך ווייזן דאָס אָרט. ביזן סאמע
טייך וועל איך אייך גיט צופירן, נאָר דער וועג וועט אייך שוין
זיין קלאָר. איר דארפט וויסן: די וואכ באמ ברעג איז איצט זייער
א גרויסע. מע איז זיך צעלאָפן פונ א לאגער דאָ גיט זייער ווייט,
ווי פונ מענטשן קאכט מעג זייפ. איצט גראָבן די דייטשן די
ערד. גייט. וועט איר אריבער, איז אייער גליק, איך ווינטש עס
אייך פונ גאנצן הארצן. נאָר טאָמער פאלט איר דורכ, ברענגט מיך
גיט אומ.

— זיי רויק, פריינט, גוטער מענטש, זאָגן א דאנק פאר אזא
וילפ איז גאָרנישט. ווערטער זינען אינ אזא פאל קנאפ. קאָלומאן
די לעוואָנע איז נישט אויפגעגאנגען, לאָמיר גיין.
— ווארט, — האָט די יונגע געזאָגט. — איך וועל אייך געבן ברויט
אפן וועג.

מיר האָבן באדאנקט די באלעבאָסטע און זיך אָפגעוועגנט מיטן
אלטן. ער האָט אונדז איבערגעציילעמט.

דאָס איז געשען אינ דער נאכט פונ 19 אפן 20 אָקטיא-
בער 1943 יאָר. וויזער זינען מיר געווען אפ דער סאָוועטישער
ערד. און כאָטש דאָ האָבן נאָכ געבאלעבאטעוועט די דייטשן, האָט
זיך אונדז געדאכט, אז די לופט איז דאָ אן אנדערע, א פרישערע,
די וועגן, די ביימער, דער הימל — היימישער און פריינטלעכער.

דעם 22 אָקטיאבער האָבן מיר אינ ברעסטער געגנט זיך צום
ערשטן מאל באגעגנט מיט די פארטיזאנער פונעם אָטריאד אפן נאָמען
פונ כאווער. וואָראָשילאָוו. מיין לעבן און מיין ארבעט בא די פאר-
טיזאנער איז א קאפיטל פאר זיך, וואָס איך וועל נאָכ עפשער אמאל
האָבן די געלעגנהייט צו דערציילן.